

ंदोबा

नोव्हेंबर १९९५

विश्व-समाचार

सतरा वर्षे वयाचा डॉक्टर

अमेरिकेत रहाणाऱ्या भारतीय डॉक्टरांनी, जून ३० रोजी शिकागो येथे एक सभा भरवली. सभेचे अध्यक्षस्थान अमेरिकेचे अध्यक्ष श्री. बिल क्लिंटन यांनी भूषवले होते. भाषण देण्यासाठी जेंव्हा ते अुठून अुभे राहिले, तेंव्हा प्रथम त्यांनी 'डॉक्टर अंबटी' ला बोलावले. सतरा वर्षांचा एक युवक पुढे आलेला पाहून सभेतील सर्वांचे लक्ष त्याच्याकडे वेधले गेले. युवकाचे अभिनन्दन करत बिल क्लिंटन आपला एक हात अुचलून म्हणाले, "डॉ. अंबटी यांचा परिचय प्रथम जेंव्हा मला करून देण्यात आला, तेंव्हा माझ्या मनात त्यांच्याबद्दल आदरभाव अुत्पन्न झाला. कारण, ते जगातील वयाने सर्वात लहान असणारे डॉक्टर आहेत." यावर

सर्व सभासदांनी टाळ्या वाजवल्या. थोडे थांबून क्लिंटन पुढे म्हणाले, "आत्ताच मला असंही कळलंय की, यांचे बंधूही एकोणीस वयाच्या म्हातारपणीच (नाइन्टीन इयर्स ओल्ड) डॉक्टर बनले." तेंव्हा तर सारा हॉलच हर्षध्वनी, टाळ्या व हसण्याच्या आवाजाने दुमदुमून गेला!

अमेरिकेच्या अध्यक्षांच्या अभिनन्दनास पात्र असलेल्या डॉ. अंबटी बालमुरलीकृष्ण यांची बुद्धिमत्ता असामान्य अशीच आहे. चार वर्षांच्या वयातच ते गणिताची अवघड अुदाहरणे अगदी सहजपणे सोडवत. सहा वर्षांच्या वयात त्यांना पहिल्या वर्गात दाखल करण्यात आले. पण काही आठवड्यातच (महिन्यात नव्हे!) त्यांना वरच्या वर्गात घालण्यात आले. पुढील तीन वर्षात ते असेच पाचवेळा अुन्नति मिळून वरील वर्गात जात राहिले. १९७१ मधे आपल्या वयाच्या तेराव्या वर्षीच त्यांनी जीवशास्त्रात (बायॉलॉजी) बी.ए.ची पदवी मिळवली. न्यूयॉर्क विश्व विद्यालयाचे ते सर्वात लहान वयाचे स्नातक होत. यानन्तर चार वर्षात त्यांनी माअुंट सिनॉय मेडिकल स्कूल मधून वैद्यक शास्त्रातील पदवी मिळवली.

अंबटी बालमुरलीकृष्ण यांचे वडील अंबटी मोहन राव यांनी औद्योगिक अभियांत्रिकी विषयात डॉक्टरेट मिळवली आहे; आणि त्यांची आई गोमती ही शिक्षणशास्त्रातली डॉक्टर आहे. बन्धू अंबटी जयकृष्ण डोळ्यांचे डॉक्टर आहेत.

बालमुरलीकृष्ण यांच्या अगोदर इस्राइलचा एक युवकही असाच लहान वयात डॉक्टर बनला होता. त्याने इटलीतील पेरुजिया युनिव्हर्सिटीतून अठराव्या वर्षी वैद्यकशास्त्रात डॉक्टरेट मिळवली होती.

बालमुरलीकृष्ण व त्यांचे बंधु जयकृष्ण या दोघांनी मिळून सहा वर्षांपूर्वी 'एड्स्' विषयावर एक पुस्तक प्रकाशित केले होते. निकट भविष्यात त्याची दुसरी आवृत्ति प्रकाशित होईल. पर्यावरण संरक्षणासंबंधीही या दोन भावांनी लिहिलेले पुस्तक प्रकाशनासाठी तयार आहे.

अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल क्लिंटन म्हणाले, "तुम्हा दोघांना पाहून केवळ तुमचे आप्त व मित्रमंडळींनाच नव्हे, तर आम्हालाही अभिमान वाटतो आहे."

याशिवाय सांगण्यासारखा आणखीही एक विषय आहे. अंबटी बंधूं प्रमाणेच स्वत: बिल क्लिंटननेही आपल्या तरूणपणात बरेच पराक्रम केले. वयाच्या सव्विसाव्या वर्षी ते प्रोफेसर बनले व एकतिसाव्या वर्षी एका राज्याचे गव्हर्नर बनले. आणि सेहेचाळिसाव्या वर्षी ते अमेरिकेचे अध्यक्ष ही झाले.

राक्षसाचे दुकान

फार प्राचीन काळी राक्षस राज्यात धर्मनन्दन नावाचा एक राक्षस रहात असे. त्याला राक्षसांची वर्तणूक मुळीच आवडत नसे. अुलट त्यांच्यात मोठे मानले जाणारे लोक त्याला म्हणत, "हे बघ, हरीण हे एक गरीब जनावर आहे. गवत खाअून, पाणी पिअून, इतर कुणाला कसलाही त्रास न देता हे प्राणी आपले आयुष्य घालवत असतात. पण वाघ हींस्र प्राणी आहे. इतर प्राण्यांची शिकार करून, तो त्यांना मारून खातो. म्हणून असं म्हणणं योग्य नव्हे की हरीण चांगला प्राणी आहे अन् वाघ तेवढा वाईट. प्रत्येक जनावर आपापल्या पद्धतीनं जगत असते. त्याचप्रमाणे राक्षसांच्या जगण्याची अन् मनुष्यप्राण्याच्या जगण्याची निरनिराळी रीत आहे. आपण राक्षस पद्धतीने जगतो अन् तसंच जगणं आवश्यक आहे."

तरीही धर्मनन्दनला राक्षसपद्धतीने रहाणे आवडेना. राक्षस गरीब प्राण्यांना फार निर्दयतेने मारत असत अन् त्यात त्यांना आनन्द वाटे. आपल्या अुपकारकर्त्यांवरही ते अपकार करत असत.

धर्मनन्दनला हे सारे सहन न झाल्याने तो आजारी पडला. त्याच्या आई बापांनी आपल्या राक्षस जमातीच्या वैद्याला बोलावून घेतले. धर्मनन्दनला बरेच प्रश्न विचारल्यावर वैद्य त्याला म्हणाला, "चुकूनच तुझा राक्षसकुलात जन्म झाला आहे. तुझा रोग तर मानसिक आहे. तू काही काळ मनुष्य राज्यात जाअून रहावंस हे बरं. पण तिथे राहिलास तरी महिन्यातून कमीत कमी एका माणसाला तरी मारून खात जा. ज्या दिवशी पुन्हा आपल्या राज्यात येअून रहावंसं तुला वाटेल, त्या दिवशी समज, की तुझा आजार दूर झालाय !"

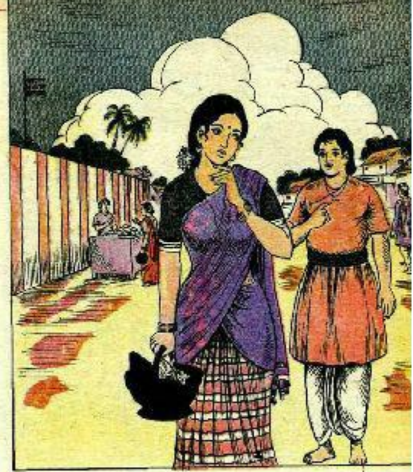
अर्चना डिके

वैद्याची ही आज्ञाच समजून धर्मनन्दनने एका नगरात फिरत राहून मानवांच्या बाबत बरेच काही ज्ञान संपादन केले.

धर्मनन्दनला माणसांची ही जीवनपद्धती फारच आवडली आणि त्याने त्याच नगरात राहण्याचे ठरवले. त्यानुसार त्याने एक छानशा तरुणाचे रूप धारण केले. एके दिवशी त्याला एक सुंदर तरुणी दिसली. तिच्याशी आपण लग्न करावे असे त्याला वाटले.

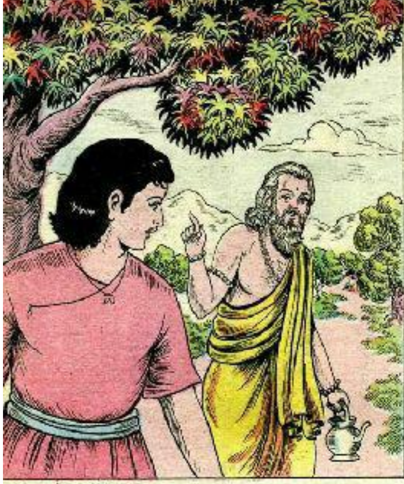
या तरुणीचे नाव होते लता. ती एक फारच चांगली मुलगी होती, पण अत्यन्त गरीब होते तिचे कुटुम्ब. तिचा बाप आजारी असल्याने नेहमी खाटेवर पडून असे. आई दोन-चार घरी भांडी घासून थोडे पैसे मिळवी. भाअू चांगला सुशिक्षित होता, पण बेकार होता. त्याला कुठेच नोकरी मिळत नव्हती. शरीर-कष्टाची कामे करणे त्याला आवडत नसे. काही काम करून संसाराला मदत करावी अशी लताची इच्छा होती, पण वयात आलेल्या मुलीने बाहेर कोठे काम करावे हे कुटुम्बाच्या रिवाजात बसण्यासारखे नव्हते.

एके दिवशी देवळात जात असलेल्या लताला गाठून धर्मनन्दनने नि:संकोचपणे तिच्याजवळ आपले प्रेम व्यक्त केले. तिला हसू आले, पण त्या हसण्यातही विषाद भरलेला होता. ती म्हणाली, "माझं लग्न

माझ्या इच्छे-अनिच्छेवर अवलंबून नाहीय. याच गावात आमचा एक दूरचा नातेवाईक आहे. एक वर्षापूर्वी त्याची बायको मेलीय. त्याची इच्छा आहे की, माझ्याशी दुसरं लग्न करावं. त्याची इच्छा पुरी केली, तर तो माझ्या बाबांना औषधोपचार करणार आहे, भावाला नोकरीही पाहणार आहे. त्याची थोरली मुलगी तर माझ्याच वयाची आहे. माझ्या घरातल्यांना कुणाला हे लग्न पसन्त नाहीय. पण आमचं घरही त्याच्याकडे गहाण पडलेलं आहे. आता एक आठवड्याच्या आत आम्ही आमची संमती कळवली नाही, तर तो आम्हाला घराबाहेर काढील."

"त्याचं कर्ज मी चुकवीन अन् तुझ्याशी

लग्न करीन." धर्मनन्दनने लताला आश्वासन देत म्हटले.

"पण मी तर तुम्हाला प्रथमच सांगितलंय की, माझं लग्न ही माझ्या हातातली गोष्ट नव्हे. आमच्याकडच्या मोठ्या माणसांशी तुम्ही याबाबत बोला." असे म्हणून लता निघून गेली.

धर्मनन्दनने लताच्या आई-वडलांना भेटून तिला मागणी घातली. त्यांनी त्याची माहिती विचारली. त्याला खोटे तर सांगायचे नव्हते, पण खरी गोष्ट त्याने लपवली. जात, गोत्र इत्यादि माहीत नसणाऱ्या माणसाशी आपल्या मुलीचे लग्न करून देणे त्यांना पसन्त नव्हते.

पुन्हा एकदा धर्मनन्दन देवळात जात असलेल्या लताला भेटला. तो तिला म्हणाला, "तुला कबूल असेल, तर आपण तुझ्या आई-बाबांच्या संमतीवाचूनच लग्न करू या."

लता म्हणाली, "माझ्याच्यानं हे होणार नाही. माझं भाग्य चांगलं असेल तर माझ्या त्या नातेवाईकाला एकादा राक्षसच गिळून टाको." तिच्या या अुत्तराने धर्मनन्दनला धक्काच बसला ! त्याला या शहरात येअून एक आठवडा लोटला होता. एक दिवस रात्री त्याने लग्नासाठी लतावर दबाव आणणाऱ्या त्या माणसाला खाअून टाकले. आपण याप्रकारे एक सत्कृत्यच केलंय याबद्दल त्याला समाधान होते.

लताच्या लग्नाची गोष्ट अशा प्रकारे तात्पुरती पुढे ढकलली गेली. एवढ्यात एक महिना पूर्ण व्हायला आला. कुणालाही खायची त्याला इच्छा होत नव्हती. शेवटी त्याने एक दिवस एका संन्याशाला पकडले. संन्याशाला नाहीतरी आपले असे कोणी नव्हतेच. तेंव्हा यालाच खाल्ले, तर कुणाचे काही बिघणार नाही!

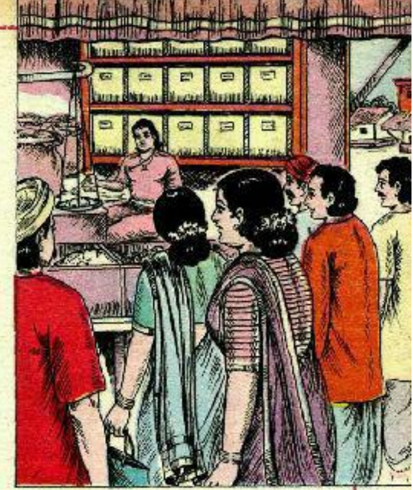
पण संन्यासी राक्षसाला म्हणाला, "बेटा धर्मनन्दन, तू राक्षस असलास तरी सन्मार्गी आहेस. मी नसेन तर मानवजातीचं नुकसान होईल अन् मला खाल्ल्यानं तुला पाप लागेल."

संन्याशाने आपले नाव घेतले, म्हणून धर्मनन्दनच्या मनात त्याच्याबद्दल श्रद्धा अुत्पन्न झाली. त्याने संन्याशाला आपल्याला चांगला सल्ला देण्याची विनन्ती केली. तेंव्हा संन्याशाने लताच्या एका नातेवाईकाचा अुल्लेख करून म्हटले, "त्याचं नाव आहे निर्वाक. त्याच्या बायकोचं नाव आहे कात्यायिनी. त्यांना कोणी मूलबाळ नसल्यानं मी त्यांना एकाद्या मुलाला दत्तक घेण्याविषयी सुचवलं होतं. पण अजून ते कुठल्या निर्णयावर आलेले नाहीत."

नातेवाईकाचे पूर्ण वर्णन सांगून संन्यासी धर्मनन्दनला म्हणाला, "याच नगरात वक्रबुद्धी नावाचा एक करोडपती माणूस आहे. कित्येक लोकांना आजवर फसवलंय त्यानं. पण सामान्य माणसं त्याला तोंड देअू शकत नाहीत. तू तर शक्तिशाली अन् मायावीही आहेस. गरीबांना स्वस्त दरात वस्तु विकायचं एक दुकान अुघड तू. सर्व 'चांगला माणूस' म्हणून तुझी स्तुती करतील. तुझं जेंव्हा चांगलं नाव होईल तेंव्हा मी सांगितलेला तो निर्वाक तुला नक्की दत्तक घेईल. यानन्तर तुला कोणी तुझी जात, कुल, गोत्र वगैरे विचारू शकणार नाही."

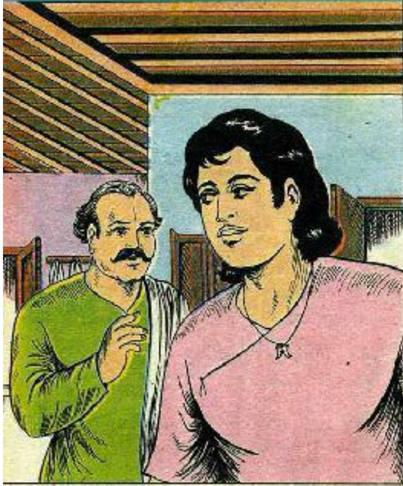
त्यानन्तर एक रिकामी जागा पाहून त्याने तेथे आपले सुन्दरसे दुकान थाटले.

हळूहळू धर्मनन्दनचे दुकान चांगले चालू

लागले, ग्राहकांची संख्या वाढू लागली. एक महिना पूर्ण झाला, पण यावेळी खाण्यासारखा कोणी योग्य माणूस त्याला सापडला नाही. आपल्या आहाराबाबतही धर्माने चालणाऱ्या राक्षसाला समजेना की आता काय करावे.

मधल्या काळात धर्मनन्दनच्या दुकानावर वक्रदृष्टीची नजर पडली. दिवसेंदिवस प्रगति करणाऱ्या धर्मनन्दनचा काटा काढायचे त्याने ठरवले. एका मल्लाची त्याने या कामासाठी निवड केली. तो आपोआपच त्याच्या तावडीत सापडला. या महिन्याची आपल्या आहारची अडचण धर्मनन्दनने त्याला खाअून टाकून सोडवली.

आता धर्मनन्दनला पुढल्या महिन्याच्या माणसाबद्दल चिन्ता सतावू लागली. पण मध्यन्तरी निर्वाक त्याच्याकडे येऊन म्हणू लागला, "तुझ्या बाबतीत बरंच काही कानांवर आलंय माझ्या. तुझ्यासारख्या अुदार तरुणाला दत्तक घेतलं तर माझा वंश अुद्धरून जाईल बघ. आहे तुझी संमती?"

या बोलण्याने धर्मनन्दला आनन्द वाटला व मोठ्या खुशीने त्याने आपली संमती जाहीर केली.

निर्वाकने त्याला अगदी शास्त्रोक्त पद्धतीने दत्तक घेतले. या घटनेनंतर बरोबर एक आठवड्याने धर्मनन्दन संन्याशाला शोधायला निघाला. तो भेटल्यावर धर्मनन्दन म्हणाला,

"महाराज, मला मानवांच्यातच रहायची इच्छा आहे. त्यामुळे मला दर महिन्याला एका माणसाला खाअून टाकायचा नियम पाळावाच लागेल. इथली दुष्ट माणसांची संख्याही हळूहळू कमी होतेय. तेंव्हा आता पुढे काय करावं अशी पंचाईत पडलीय मला."

संन्यासी हसून म्हणाला, "मग तूही एक माणूस बनून जा ना ! म्हणजे तुझी समस्या आपोआप सुटून जाईल. यासाठी एकच मार्ग आहे. तुझं राक्षसरूप स्वीकार करील, अशा एका माणसाची आपल्याला गरज आहे."

धर्मनन्दन आपल्या दुकानाकडे परत फिरला. तो आता याच विचारात चूर झाला की आपलं राक्षसरूप स्वीकारणारा कोण माणूस आढळेल आपल्याला? इतक्यात वक्रबुद्धी तेथे येअून म्हणू लागला, "दहा हत्तींचं बळ अन् बारा सिंहांचा पराक्रम अंगी असणारा मल्ल मी इथे पाठवला होता. पण आता त्याचा कुठे पत्ताच लागत नाहीय ! नगरातल्या सर्वात प्रसिद्ध तान्त्रिकाला विचारलं, तेंव्हा कळलं, की कोणी एक राक्षस लपून-छपून तुला मदत करत असतो. बोल, कुठं आहे हा राक्षस ? दाखव बरं ! पुढे आला की त्याला ताबडतोब इथे जमिनीतच गाडून टाकीन मी !"

त्याच्या बोलण्यावर जोरजोराने हसत धर्मनन्दन म्हणाला, "अरे वा ! अगदी शंभर टक्के वक्रबुद्धीच आहेस तू ! राक्षस इथे का राहील ? तो तर राक्षस राज्यात राहील ना. थांब मी तुला राक्षस-राज्याची नीट माहिती देतो." अन् त्याने वक्रबुद्धीला राक्षसराज्याचा पत्ता अन् वर्णन सांगितले.

ते ऐकून वक्रबुद्धी खुश होअून बोलू लागला, "अरे वा ! अशा ठिकाणी रहायला मिळणाऱ्याला भाग्यवानच म्हणायला हवं. तू फक्त अगदी एकदाच पाठव ना मला त्या राज्यात !"

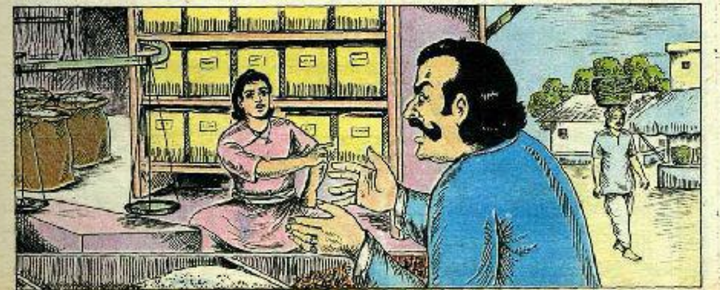
"अं ऽऽ, पाठवू शकेन मी ! पण तसं करण्यानं मलाही काही लाभ व्हायला हवा न? तू आपली सगळी इस्टेट माझ्या नावे करून द्यायची व्यवस्था कर. मी तुला सर्व शक्तींनी युक्त बनवून राक्षसराज्यात पाठवून देतो." धर्मनन्दन म्हणाला.

वक्रबुद्धी विचार करू लागला, "सगळ्या राक्षसी शक्ती जर आपल्याला मिळत असतील, तर नन्तर आपण याची सगळी इस्टेट पुन्हा मिळवू शकू; मनात आलं तर राजाही बनू शकू." यामुळे लोभात पडून त्याने सर्व मान्य केले.

धर्मनन्दनने आपली अंगठी काढून वक्रबुद्धीच्या बोटात अडकवली. झालं ! वक्रबुद्धी एकदम अदृश्यच झाला ! नंतर संन्याशाला भेटून धर्मनन्दन म्हणाला, "महाराज, तुम्हाला तर सर्व माहीतच आहे. राक्षसराज्यात प्रवेश करणाऱ्याचा स्वभाव एकदम बदलून जातो. तेंव्हा आता त्याचा तेथून परत येण्याचा प्रश्नच येत नाही. मी आता राक्षस नसून संपूर्ण मानव बनलो आहे. वक्रबुद्धीची सारी इस्टेटही आता माझ्या हाती आहे. दुकान नेहमीप्रमाणे चालवूनही मी आता सामान्य जनतेची सेवा करू शकेन."

संन्याशाने धर्मनन्दनला आशिर्वाद दिला.

निर्वाकचा वारस बनून धर्मनन्दनने लताशी लग्न केले. तिच्या भावाला आपल्या दुकानात नोकरी दिली. लोकही त्या दुकानाला आता 'राक्षसाचे दुकान' म्हणून संबोधू लागले.

हरामाची कमाई

शिवपुरी या एका लहानशा शहरात किरण नावाचा एक तरूण रहात असे. तो स्वत:ला मोठा हुशार समजे. कमी मेहनत करून जास्त पैसे मिळवायची स्वप्ने तो नेहमी पहात असे.

एकदा किरणच्या घराच्या कुलुपाची किल्ली हरवली. कुलुपकिल्ल्या दुरुस्त करणाऱ्या कन्हैया नावाच्या एका माणसाला त्याने बोलावून आणले. दोन मिनिटातच त्याने एका किल्लीने ते कुलूप उघडून दिले अन् पाच रुपये मिळवले ! एक तासात या पद्धतीने कित्तीतरी कमाई करता येईल. पैसे मिळवायचा हा तर फारच सोपा मार्ग आहे की ! - मग तो कन्हैयाकडे गेला अन् त्याला ही कला शिकवायची विनंती केली.

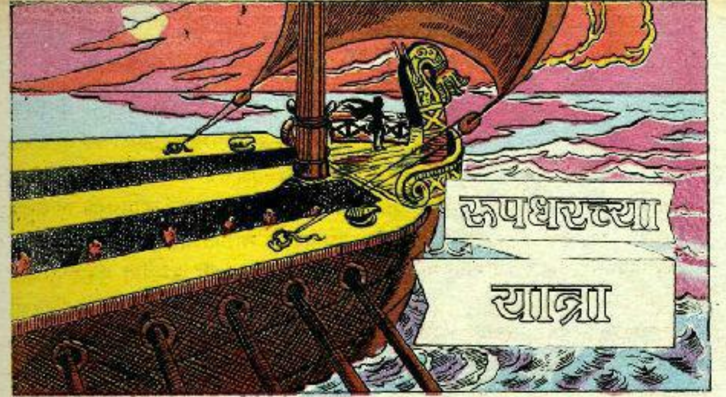
कन्हैयाने ते कबूल केले अन् किरणला आपला शिष्य बनवले. दोन महिन्यात सर्व काही शिकवून झाल्यावर कन्हैया त्याला म्हणाला, ''पहा बाबा ! या धंद्यात अनंत अडचणी आहेत. सावधगिरीनं काम कर.''

चार महिन्यांत किरणने या धन्द्यात बरेच पैसे मिळवले. एका रात्री दोन माणसे त्याच्याकडे येऊन म्हणू लागली, ''आमच्या महालाची किल्ली हरवलीय. आमच्या बरोबर येऊन तेवढं उघडून दे. हे घे दहा रुपये आत्ताच.''

किरणने मोठ्या खुशीने त्यांच्या बरोबर जाऊन कुलूप उघडले. तेथून जाणाऱ्या दोन पहारेकऱ्यांनी हा प्रकार पाहिला, तेंव्हा त्यांना संशय आला. ते जवळ पोचले, तेंव्हा त्यांनी ओळखले की तिघांपैकी दोन तर चांगले प्रसिद्ध चोर आहेत. तिघांनाही घेऊन ते कोतवालाकडे गेले. किरणने कोतवालाला सर्व काही सांगितले. कोतवाल रागावूनच त्याला म्हणाला, ''कोण चोर, कोण मालक हे समजायची अक्कल नाही तुला ? मूर्ख आहेस अगदी ! हा धंदा तुझ्या लायकीचा नाही.'' अन् चाबकाचे दहा फटके त्याच्या पाठीवर मारून त्याने किरणला सोडून दिले.

देवकी अंबेरकर

३

(ट्रोजन युद्धातल्या विजयानन्तर स्वदेशी परत निघालेला रूपधर वादळात सापडला, अन् एकाक्ष फाललोचन राक्षसांच्या बेटावर पोचला. तेथे आपल्या बारा साथीदारांसह तो एका गुहेतल्या फाललोचन राक्षसाच्या तावडीत सापडला. या राक्षसाने त्याच्या काही साथीदारांना जमिनीवर आपटून मारून टाकले अन् हाडेही शिल्लक न ठेवता खाऊन टाकले. शेवटी रूपधरने आपल्या बुद्धिकौशल्याने राक्षसाला आंधळे बनवले व उरलेल्या साथीदारांसह तो गुहेबाहेर आला. नंतर त्याच्या नौका ते बेट सोडून पुढे निघाल्या.)

रूपधरच्या नौका लवकरच नौकाद्वीपावर पोचल्या. हे बेट समुद्रावर तरंगत असते असे म्हणतात. चित्राश्व नावाचा तिथला राजा होता. या द्वीपाच्या दुसऱ्या बाजूला त्याचा एक अभेद्य असा काश्याचा किल्ला होता. दिक्पालक या राजाचा मित्र होता. राजाला तीन पुत्र व तीन कन्या होत्या.

चित्राश्वने रूपधर व त्याच्या साथीदारांचे चांगले स्वागत केले. त्याने या सर्वांना अतिथि म्हणून एक महिनाभर आपल्या किल्ल्यात ठेवून घेतले. ट्रोजन युद्ध व विजयी ग्रीक योद्धयांबद्दल खूपशी माहिती त्याने रूपधरला विचारून घेतली. संपूर्ण महिना असाच गप्पा मारणे, खाणे पिणे व विश्रांती घेणे यात व्यतीत झाला.

एक दिवस रूपधर चित्राश्वला म्हणाला, ''आम्ही खूप दिवस तुमचा पाहुणचार घेतलाय. आता आम्हाला निरोप द्यावा. अन्

त्याबरोबरच आमचा पुढचा प्रवास सुखाचा, सफल व्हावा यासाठी जमेल ते सहाय्य करावे; कारण या अगोदर आम्ही या प्रवासात खूप अडचणी सोसल्या आहेत.

चित्राश्वने यासाठी आपली संमती दिली. सप्तवायु चित्राश्वच्या अधीन होते; म्हणून त्यातला एक सोडून बाकीचे सहा वायु त्याने चामडयाच्या एका थैलीत बन्द केले अन् ती रूपधरच्या हाती देत तो म्हणाला, "मुला, हे वायु तुझ्या नौका सकुशल तुझ्या देशी पोचवतील. वायु थैलीत बन्द असल्याने कसलीही अडचण न येता तुझी यात्रा पूर्ण होईल. पण घरी पोचेपर्यंत थैलीतून वायु बाहेर न येऊ देण्यासाठी तुला खूप सावधगिरी बाळगायला हवी. तसं झालं म्हणजे तुझ्यावर कुठलंही संकट येणार नाही."

रूपधरने राजाजवळ आपली कृतज्ञता प्रकट करून वायूची थैली स्वत:जवळ सुरक्षित ठेवून घेतली आणि आपल्या लोकांसह तो नौकांवर चढून पुढे निघाला. चित्राश्वने सांगितल्याप्रमाणेच घडले. नऊ दिवस व नऊ रात्री कसलेही संकट न येता निर्विघ्न पार पडल्या. दहाव्या दिवशी नौकांवरूनच दूरवर इथाकाचा किनारा दिसू लागला. थंडीपासून आपले संरक्षण करण्यासाठी किनाऱ्यावर लोकांनी पेटवलेल्या शेकोट्याही सर्वांना दिसल्या.

स्वदेश दिसल्यावर रूपधर व त्याच्या सहकाऱ्यांना आनन्द वाटला. आता थोड्याच वेळात आपल्या नौका किनाऱ्यावर पोचणार व आपण आपापल्या घरच्या लोकांना पाहू शकणार या विचाराने त्यांना अुचंबळून आले.

नौकाद्वीप सोडल्यापासून इतक्या दिवसात रूपधरने अगदी थोडी डुकलीही घेतली नव्हती. वायूंची थैली हातात धरून मोठ्या जागरूकतेने तो तिचे रक्षण करत राहिला होता. जेंव्हा त्याला अशी खात्री वाटली की आपण आता सुखरूप पोचल्यातच जमा आहोत, तेंव्हा मात्र त्याला झोपेने घेरले. अगदी बेशुद्ध माणसासारखा तो झोपून गेला. पण नौका अजून तटाला लागल्या नव्हत्या.

रूपधरने डोळे बन्द केल्याबरोबर त्याचे सहकारी आपसात कुजबुजू लागले.

एकजण इतरांना विचारू लागला, "त्या थैलीत काय रे असेल?" "काही अशाच बहुमूल्य भेटवस्तु असतील."

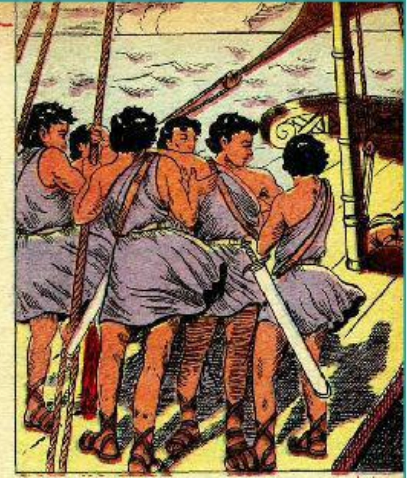
तिसरा एकजण बोलला, "रूपधरचे तर अगणित मित्र आहेत. सर्वजण त्यालाच मूल्यवान वस्तु देतात. आपल्याला कोणीच काही देत नाही. त्यांच्या दृष्टीनं आपण म्हणजे बेकार, कुचकामी माणसं!"

चौथा तार छेडू लागला, "आपण सुद्धा सर्वजण आपापलं घरदार सोडून याच्याबरोबर दहा वर्षं भटकलोच ना? बायकापोरं सोडून आपणही इतकी वर्षं युद्ध केलं. अन् आता पहा कसा आपण लुटलेलं सारं एकटाच घेऊन घरी चाललाय! अन् आपण ? आपण तर रिकाम्या हातांनीच चाललोय घरोघरी ! लुटीच्या मालाबरोबर वाटेत याला खूपशी बक्षिसं मिळाली आहेत. पण आपल्यापैकी कुणालाच काही यानं दिलं नाहीय."

पाचवा म्हणाला, "थैली अुघडून पाहू या तर खरं, अखेर त्यात एवढं आहे तरी काय ते !"

सर्वांनी 'हो, हो' करत आवाजात आवाज मिळवला. थैलीचे तोंड चांदीच्या तारेने घट्ट बांधून टाकलेले होते. रूपधरचे सहायक मोठ्या सावधगिरीने तारेचा एकेक वेढा सोडवू लागले.

अन् काय ! शेवटचा वेढा सैल होताच ते

कालवायु प्रचंड वेगाने स्फोटक आवाज करत बाहेर पडले. त्या वाऱ्याने नौका डोलायला लागल्या. अन् त्यांवर असलेले लोक कापलेल्या झाडा प्रमाणे खाली कोसळू लागले. आपले चेहरे त्यांनी दोन्ही हातांनी लपवून घेतले.

या प्रलयघोषामुळे रूपधर खडबडून जागा झाला. पण त्याला आपले डोळेही अुघडता येईनात. त्या झंझावाताने वेग कमी होता होता पुन्हा सर्व नावा नौकाद्वीपाच्या किनाऱ्यावर आणून सोडल्या. रूपधर व त्याचे साथीदार आता जोरजोराने रडू लागले; कारण थोड्या वेळापूर्वी तर त्यांना आपला देश डोळ्यांसमोर दिसला होता. आता पुन्हा

ते खूप दूर येअून पडले होते. रूपधरची बिचाऱ्याची निराशा वर्णनातीत होती.

पण आता रडत बसून काय अुपयोग ? चूक व्हायची ती झालीच. रूपधर व त्याच्या सहकाऱ्यांनी स्वयंपाक करून जेवून घेतले. नंतर दोन साथीदार बरोबर घेअून रूपधर चित्राश्वकडे गेला. आश्चर्याने त्याच्याकडे पहात चित्राश्वने विचारले, “अरे ! आपल्या देशी सुखरूप पोचण्यासाठी मी आवश्यक ती सगळी व्यवस्था करून दिली होती. मग परत कसा काय आलास?”

“राजा, काय अन् कसं सांगू? चुकून क्षणभर डोळा लागला माझा, अन् माझ्या या मूर्ख अनुयायांनी थैली अुघडून वायु मोकळे सोडले. तुम्ही खूप शक्तिशाली आहात. पुन्हा एक वेळ मला मदत करा नं ! पुण्य लागेल पहा.”

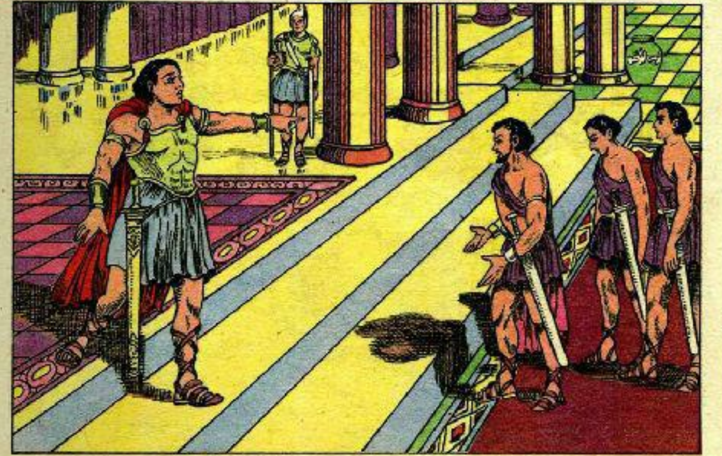
“अरे पापी माणसा ! हे काय करून बसलास तू? आत्ताच्या आत्ता हे बेट सोडून चालता हो ! सगळे देव तुझा नाश करायलाच टपले आहेत. मी काय मदत करणार तुला? आता काहीही होणार नाही.” असे म्हणून चित्राश्वने त्याला निर्दयतेने तेथून घालवून दिले. रूपधरने खूप काकुळती केली, पण काहीही फायदा झाला नाही.

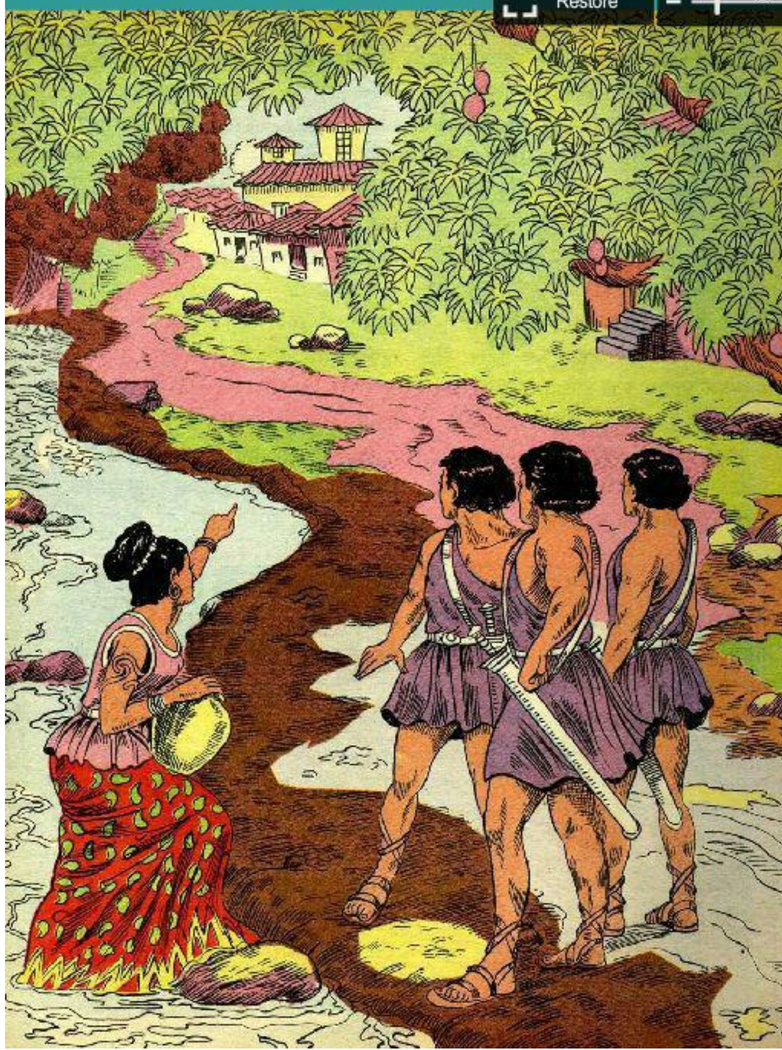
नौका तेथून परत जाअू लागल्या. पण आता कोणालाही मुळीसुद्धा अुत्साह नव्हता. वाऱ्याचीही अजिबात मदत मिळत नसल्याने सर्व नावाड्यांना खूप जोर लावून वल्ही मारावी लागत होती. जराही विश्रान्ति न घेता ते सहा दिवस रात्रंदिवस समुद्रात नौका चालवत राहिले. रूपधरला अखेर एक विचित्रसा किनारा दिसला. तो अुत्तर-ध्रुव प्रान्त होता. तेथे महिनोन् महिने दिवसच दिवस असे. सूर्यास्तानन्तर थोड्याच वेळांत पुन्हा सूर्योदय दिसे. कुठे सूर्यास्त अन् कुठे सूर्योदय होतो हेच कोणाला सांगता येत नसे.

रूपधरच्या नौका ज्या तटाला लागल्या, तेथे जवळच दोन पर्वतशिखरे होती. या दोन्हीच्या मधून फक्त एकच नौका जाअू शकेल इतकेच अंतर होते त्यांच्यामधे. मधून पलिकडे गेले की पुढे मोठी खाडी होती. ते एकादे बंदरच असल्यासारखे दिसत होते. नौका नांगरण्यासाठी ती चांगली जागा होती. इतर साऱ्या नौका पलीकडे पाठवून स्वत:ची नौका मात्र रूपधरने किनाऱ्याच्या सुळक्याला बांधून टाकली. नंतर त्या पहाडावर चढून त्याने चहूकडे आपली नजर फिरवली. आसपास थोडीशी हिरवळ वा एकादे झाडही त्याला आढळले नाही. परंतु दूरवर आकाशाकडे जाणारा धूर मात्र त्याला दिसला, आसपास नक्कीच मनुष्यवस्ती असली पाहिजे असे अनुमान त्याने काढले. आपल्या साथीदारांपैकी तिघांना तिकडे जायला सुचवून तो म्हणाला, “तुम्ही तिघं त्या धुराच्या दिशेला जाअून तिथे कोणत्या प्रकारची माणसे रहातात हे पाहून या.”

ते तिघे थोडे दूर गेल्यावर त्यांना एक छोटासा रस्ता दिसला. त्याच्या दोन्ही बाजूंना घरेही होती. तेथून जरा दूर असलेल्या

तलावावर एक मुलगी पाणी भरत होती. साथीदारांनी तिला विचारले, "या देशाचा राजा कोण आहे? रहातो कुठे तो? आम्हाला त्याला भेटायचं आहे." मुलीने अुत्तरादाखल दूरवरच्या एका घराच्या छताकडे इशारा केला.

तिघांनी त्या घरात पाअूल ठेवले, तेंव्हा त्यांना तिथे राक्षसीसारखी स्त्री बसलेली दिसली. दिसायलाच ती मोठी विकृत दिसत होती. या तिघांना पहाताच तिने आपल्या नवऱ्याला हाक मारली. त्याने तिथे येताच त्यांच्यापैकी एकाला पकडून जमीनीवर आपटून मारून टाकले व आपल्या स्वयंपाकघरात फेकून दिले. ते भयंकर दृश्य पाहून बाकीच्या दोघांनी तेथून पळ काढला अन् धावतच ते नौकांजवळ पोचले.

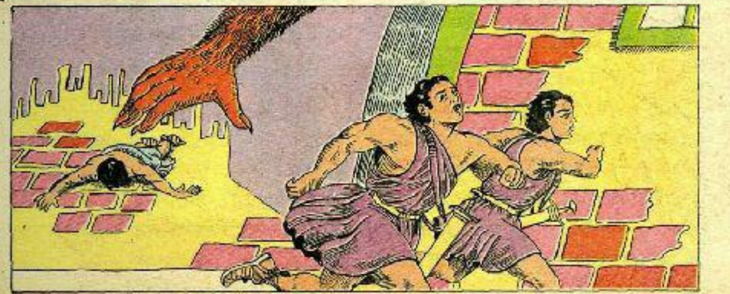
परंतु इतक्यात राक्षस गल्लीत आला अन् जोरजोराने ओरडू लागला. त्याच्या आरडाओरडा ऐकून हजारो राक्षस तेथे पोचले अन् बंदरासारख्या जागेच्या चारी बाजूंना असलेल्या डोंगरांवर चढले. तेथून ते नौकांवर दगड फेकू लागले. दगड चांगले वज़नदार होते.

तेथे असलेल्या साऱ्या नौका या माऱ्यामुळे मोडून गेल्या अन् रूपधरचे साथीदार त्या दगडांखाली दबले गेले. ओरडत आरडत ते राक्षसही आता खाली आले अन् त्यांना आपल्या बच्यांनी टोचून आपल्या घरी घेअून गेले.

या एकूण नाजुक परिस्थितीचा अंदाज येअून तेथे क्षणभरही थांबणे धोक्याचे आहे, असे ठरवून रूपधरने आपल्या नौकेची दोरी झटकन कापून टाकली अन् त्यातल्या आपल्या अुरलेल्या साथीदारांना ओरडून नौका वेगाने तेथून दूर न्यायला सुचवले. चांगला वेग घेतला नाही तर प्राणांची खैर नसल्याचेही त्याने सांगितले.

साथीदारांनी आपली सारी शक्ती एकवटून वल्ही मारत नौका दगडांच्या टप्प्याबाहेर समुद्रात दूर नेली. ही एक नौका सोडली, तर बाकी सर्व नौकांचा नाश होअून त्यावरील सारे ग्रीक साथीदारही मरून गेले.

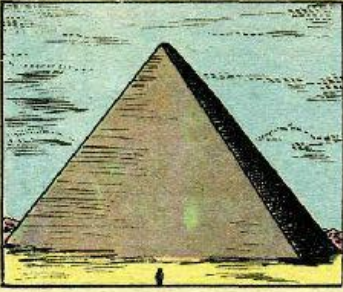
क्रमशः

चांदोबाच्या बातम्या

पिरामिड गृह

इजिप्तमधील पिरॅमिड हे जगातील सात आश्चर्यां पैकी एक होत. राजेरजवाड्यांचे मृतदेह सुरक्षित ठेवण्यासाठी यांची निर्मिती करण्यात आली असे मानले जाते. हजारो वर्षांपूर्वी हे बांधले गेले आहेत. यांच्या विलक्षण अशा बांधकाम पद्धतीने आजच्या वास्तुविशारदांना खूपच आकर्षित केलेले आहे. या पिरॅमिडचा पायाकडील भाग चौरसाकृती

असून वर शिखराकडे त्या भिंती त्रिकोणाकृतीत निमुळत्या होत जातात अन् त्यामुळे या इमारती काही निराळ्याच दिसतात.

या पिरॅमिडमधे मानवी देह तर सुरक्षित रहातातच, पण त्यांबरोबर ठेवलेल्या अन्य वस्तूही जराही न बिघडता सुरक्षित रहातात. निपुण वास्तु-विशारदांचे असे म्हणणे आहे की पिरॅमिड आकाराच्या पुठ्ठ्यांच्या पेट्यांमधे फळे, भाज्या वगैरे खराब न होता राहू शकतील. इतकेच नव्हे, तर काहीजण असेही म्हणतात की, पुढे या आकाराची घरे बांधली, तर त्यात रहाणारी माणसे निरोगी रहातील. तेव्हा यापुढे अशी पिरॅमिडगृहे निर्माण झाली, तर त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काही नाही.

अुंच इमारत

जपानमधील गृह-निर्माण विभागाच्या ३७ वास्तुविशारदांनी चीनच्या शांघाय नगरांत एक ४७० मीटर अुंचीची इमारत बांधायचे ठरवले आहे. ही इमारत ७५ मजली असेल. मलेशियात एका ४५२ मीटर अुंचीच्या इमारतीचे काम चालू आहे. अमेरिकेतही अशाच एका इमारतीचे काम चालू आहे. शिकागोमधील या इमारतीची अुंची ४४३ मीटर असेल. परन्तु शांघायमधे बनणारी इमारत वरील दोन्ही इमारती पेक्षाही अधिक अुंच असेल. ८८२ लक्ष डॉलर्स खर्च करून बनणाऱ्या या इमारतीचे बांधकाम येत्या पाच-सहा वर्षात पूर्ण होईल.

दन्तशिखर

शांघायमधील दन्तवैद्य याकीन व त्यांचे सहा विद्यार्थी हे गेली ३० वर्षे अनेक रोग्यांचे खराब दात अुपटत आले आहेत. आतापर्यन्त त्यांनी जवळ जवळ २८,००० दात अुपटले आहेत. पण त्यांनी ते फेकून न देता, एक विशेष प्रकारचा गोन्द वापरून त्यापासून दोन मीटर अुंचीचे एक शिखर बनवले आहे. गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्डमधे हे दाखल करण्यासाठी त्या संबंधीचे अधिकारी येअून ते पाहून गेले आहेत.

रबराचे धरण

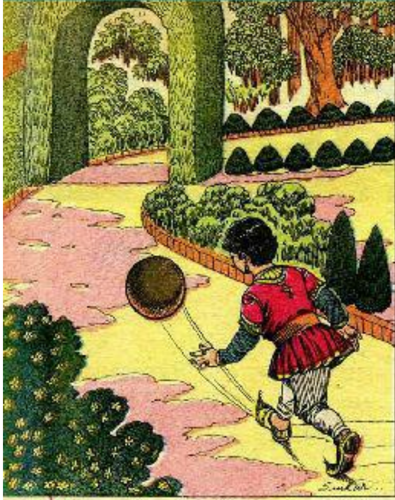
मध्य चीनच्या हेरान प्रान्तातील नानयांग शहरात पाचशे मीटर लांबी व साडेतीन मीटर रुंदीच्या एका धरणाची भिन्त रबराच्या साह्याने बांधली जात आहे. विशारदांचे म्हणणे असे आहे की हवा किंवा पाण्याने भरलेल्या रबरी थैल्या दगड किंवा सीमेंटपेक्षा स्वस्त पडतात.

देशभक्ति

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ आला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली उतरवले आणि ते आपल्या खांद्यावर टाकले. तो शांतपणे स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ राजाला म्हणाला - ''या भयंकर स्मशानात मध्य-रात्री तू हे कठोर परिश्रम करीत आहेस. एवढी ढोर मेहनत करून तुला काय मिळालं हे काही माझ्या लक्षात येत नाही. मला वाटतं तुला यात काही ही मिळालं नाही. तुझा कुठला ही उद्देश सफल झाला नाही. आपल्या काही स्वार्थापोटी तू हे सर्व करीत आहेस असं तर मी कधी ही म्हणणार नाही. मला वाटतं कुणाबद्दल तरी तुझ्या मनात विशेष आदर आहे आणि त्या आदर-भावनेच्या आहारी जाऊन त्याच्या स्वार्था-साठी तू हट्टाने ही सर्व मेहनत करीत आहेस. तू एका देशाचा राजा आहेस, शासन-व्यवस्थेचा तुला चांगला अनुभव आहे, तू लोकज्ञानी आहेस, चांगला सत्प्रवृत्त माणूस आहेस यात मला जरा ही

वेताळ कथा

संशय नाही. कधी कधी महाज्ञानी आणि विवेक-संपन्न माणसे सुद्धा आपल्या क्षणिक दुबळेपणाला बळी पडून घोडचुका करून बसतात. उदाहरणार्थ सुमनस्पति नावाच्या एका राजगुरूची गोष्ट मी तुला सांगतो. माझी गोष्ट ऐकून तुझा थकवाही थोडा दूर होईल. लक्षपूर्वक ऐक." एवढे सांगून वेताळाने सुमनस्पतीची गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

श्वेतदीप राज्याच्या राजाला फारा वर्षांनी एक मुलगा झाला. राजा आणि राणी मोठ्या प्रेमाने त्याचे लालन-पालन करू लागले. आपल्या सहाव्या वाढदिवशी मुलगा राजोद्यानात खेळायला गेला. आणि तेथून तो नाहीसा झाला. सैनिकांनी खूप शोधाशोध केली, पण मुलगा काही सापडला नाही.

श्वेतद्वीपच्या शेजारी दुसरं राज्य होतं हरितद्वीप. फार दिवसांपासून या दोन राज्यात कट्टर शत्रुत्व चालत आलं होतं. दोन्ही राज्ये समान शक्तिशाली असल्यामुळे आतापर्यंत कोणी कोणावर आक्रमण केलेलं नव्हतं. राजकुमार हरवल्यावर राजाला सर्वप्रथम संशय आला हरितद्वीपच्या राजाबद्दल. दुसऱ्याच दिवशी राजगुरु सुमनस्पतीला श्वेतद्वीपच्या समुद्र किनाऱ्यावर पकडण्यात आले. यामुळे राजाचा संशय अधिकच बळावला.

सुमनस्पति मोठा ज्ञानी आणि विवेकसंपन्न होता. तो अनेक विद्या जाणत होता. इतकेच नव्हे तर तंत्र-विद्येत ही तो निष्णात होता. पशु-पक्ष्यांची भाषा त्याला अवगत होती. हरितद्वीपाच्या राजकुमाराचा राज्याभिषेक सहा महिन्यांनी होणार होता. सुमनस्पति या महोत्सवाच्या निमंत्रण-पत्रिका निरनिराळ्या राज्यांच्या राजांना स्वत: देण्यासाठी आपल्या राजधानीतून निघाला होता. त्यावेळी त्याची नाव वादळाच्या तडाख्यात सापडली नि तो शेवटी श्वेतद्वीपच्या किनाऱ्यावर पोचला होता.

श्वेतदीपच्या राजाने सुमनस्पतीला अनेक प्रश्न विचारले. आपल्या मुलाच्या अपहरणाबद्दल त्याला काही माहीत नाही हे त्याच्या उत्तरांवरून राजाच्या लक्षात आले. तरी पण राजाने त्याला सोडले नाही. सुमनस्पति सकल विद्या-पारंगत होता, म्हणून आपल्या मुलाचा शोध घेण्याचे व त्याचा ठाव-ठिकाणा हुडकण्याचे काम त्याच्यावर सोपविले.

राजकुमार कोठे असेल व त्याचा पत्ता कसा लावावा हे काही सुमनस्पतीच्या लक्षात येईना. हे काम जर आपण करू शकलो नाही, तर आपणास कायमचे या राज्यात बंदी बनून रहावेलागणार, हे ही तो समजून चुकला. किल्ल्याच्या बुरुजावर हिंडत तो याच विषयाचे चिंतन करीत राहिला. तेव्हा किल्ल्याकडे येत असलेले एक गिधाड त्याला दिसले.

सुमनस्पति लक्षपूर्वक गिधाडाकडे पहात राहिला. त्याने आपली तर्जनी हवेत घुमवली आणि अर्धे मिनिट तो मोठ्याने शिट्टी वाजवीत राहिला. गिधाडाला जणू सुमनस्पतीच्या मनातील चिंता समजली. किल्ल्याच्या चारी बाजूंना चार-पाच वेळा त्याने चकरा मारल्या आणि शेवटी बागेतील वडाच्या एका फांदीवर ते उतरले. दुसऱ्याच क्षणी झाडाच्या फांद्यांवर बसलेले अन्य पक्षी कोलाहल करू लागले.

सुमनस्पतीने संतोषपूर्वक डोके हलवले, जणू काही गिधाडाचा संकेत तो समजला. किल्ल्याच्या बुरुजावरून उतरून तो खाली बागेत आला. क्षणात पक्षांचा कोलाहल संपला. वडाच्या एका फांदीवर मैनेचे घरटे होते. मैना उडून सुमनस्पतीजवळ आली आणि झाडाच्या बुंध्याशी असलेल्या ढोलीच्या जवळ जाऊन बसली व आवाज करू लागली. हे पाहून सुमनस्पति फार खुश झाला. आणि ढोलीजवळ

आला. बाहेरून ढोली छोटी वाटत असली तरी आत खूप खोल होती. एक माणूस रांगत आत जाऊ शकत होता. झाडाच्या बुंध्याजवळील बराच भाग आसपास उगवलेल्या वनस्पतींनी झाकून गेलेला होता.

सुमनस्पति झाडाच्या ढोलीत शिरला आणि काही फुट आत गेला. त्याने ढोलीत खाली वाकून पाहिले तेव्हा त्याला चार-पाच फुट उंचीचा मधाने भरलेला एक हौद दिसला आणि वरच्या बाजूला एक चेंडू तरंगत होता. राजकुमार जेव्हा बागेत खेळत होता, तेव्हा त्याचा हा चेंडू ढोलीत जाऊन पडला. चेंडू शोधून काढण्यासाठी राजकुमार ढोलीत गेला आणि या हौदावर चढला. आपला तोल जाऊन तो हौदात

पडला आणि बुडून गेला.

सुमनस्पतीने राजाला ही दु:खद वार्ता कळवली. राजाने राजकुमाराला बाहेर काढवले. हौदात हवा आणि प्रकाश पोचू शकत नव्हता, त्यामुळे राजकुमाराचे शरीर जसेच्या तसे होते. राजाने त्याला रेशमी वस्त्रे घातली व वडाच्या झाडाजवळील एका झोपडीत सोन्याच्या पलंगावर ठेवले.

नंतर राजा सुमनस्पतीला म्हणाला - "आम्ही जे काम करू शकले नाही, ते आपण सहजपणे करून दाखवले. आपण मोठे शक्तिशाली महापुरुष आहात ! राजकुमाराचे प्राण त्याला सोडून गेले आहेत हे आमचे मोठे दुर्भाग्य. आता याच्या शरीरात पुन्हा प्राण-प्रतिष्ठा करण्याची शक्ति केवळ आपल्या पाशीच आहे. आपणच हे कार्य करू शकाल !"

"अशक्य ! केवळ अशक्य !!" रागाने राजाकडे पहात सुमनस्पति म्हणाला. नंतर त्याने सांगितले - "जन्म आणि मृत्यु यांच्या तावडीतून कोणी ही सुटलेला नाही. मला ही मरण येणारच. कोणी ही अमर होऊं शकणार नाही. कोणाला जीवन दान देण्याची शक्ति माझ्यात नाही."

"आपण काय करू शकता व काय नाही हे मी जाणत नाही. जोपर्यंत राजकुमाराला आपण जीवन-दान देणार नाही, जोपर्यंत आपण या बागेच्या बाहेर पडू शकणार नाही. चारी बाजूंना सैनिक पहारा देत आहेत. आपण जर पळून जाण्याचा प्रयत्न केला, तरं ज्या झोपडीत मृत राजकुमाराचा देह आहे तेथेच तुम्हाला ही कैदी म्हणून बंदीवासात रहावं लागेल !" असं सांगून राजा निघून गेला.

राजाचे अज्ञान व स्वार्थपरता पाहून सुमनस्पति काळजीत पडला. तिथेच एका दगडावर तो बसला. एवढ्यात दोन माकडं एकमेकांचा पाठलाग करीत बागेत आली. पाहता पाहता ती झाडाच्या फांदीवर चढून बसली. एक-दोन मिनिटात एक माकड किच-किच करीत धडामदिशी जमिनीवर येऊन पडलें. फांदीवरचा काळा साप त्याला चावला होता आणि माकड बेशुद्ध होऊन खाली पडलं होतं.

इतक्यात दुसरं माकड खाली उतरलं नि त्या बेशुद्ध माकडाच्या जवळ येऊन बसलं. त्याने त्याच्या देहाचा वास घेतला. फांदीला लपेटलेल्या काळ्या सापाकडे त्याने रागाने पाहिले. त्याने आपले दोन्ही हात जमिनीवर जोरात पटकले आणि एक लांब उडी मारून ते तेथून अदृश्य झाले.

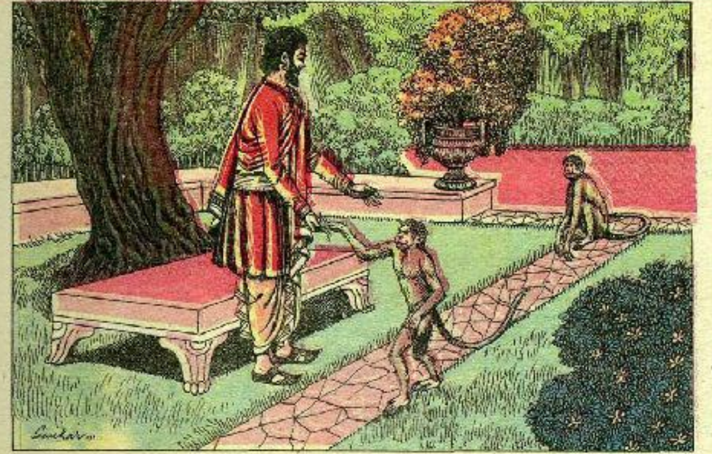
सुमनस्पति हे सर्व पहात होता. त्याच्या चेहऱ्यावर हास्याची एक रेखा चमकून गेली. तो दगडावरून उठला नि इकडे-तिकडे येरझारा घालू लागला.

पळून गेलेलं माकड एक तासाभरात परत आलं. ते निपचित पडलेल्या माकडाजवळ आलं. त्याच्या हातात पाच-सहा फुट लांबीची एक मुळी होती. ती सापासारखीच दिसत होती. बेशुद्ध माकडाच्या डोक्यावर त्याने ती मुळी ठेवली आणि तिनदा जोरात फुंकर मारली. बस, त्या माकडाने डोळे उघडले नि आपलं अंग खाजवीत ते उठून बसलं. आताच झोपेतून उठलय असं वाटलं.

सुमनस्पति माकडांच्या जवळ आला. एक चुटकी वाजवली आणि हुंकार करीत तो त्यांच्याकडे पहात राहिला. दोन्ही माकडांनी एकमेकांकडे पाहिले. त्यांनी ती मुळी सुमनस्पतीच्या हाती दिली. मधून मधून त्याच्याकडे पहात माकडे तेथून निघून गेली.

सुमनस्पतीने ती मुळी राजकुमाराच्या डोक्यावर ठेवली. तीन वेळा जोराने फुंकर मारली. लगेच राजकुमार जागृत झाला. जसा काही आताच झोपेतून उठला होता. ही शुभ वार्ता राजाला जाऊन सांगायला सुमनस्पतीने पहारेकऱ्यांना सांगितले.

राजकुमाराला जीवन-दान मिळाल्याची

Restore

पडला आणि बुडून गेला.

सुमनस्पतीने राजाला ही दु:खद वार्ता कळवली. राजाने राजकुमाराला बाहेर काढवले. हौदात हवा आणि प्रकाश पोचू शकत नव्हता, त्यामुळे राजकुमाराचे शरीर जसेच्या तसे होते. राजाने त्याला रेशमी वस्त्रे घातली व वडाच्या झाडाजवळील एका झोपडीत सोन्याच्या पलंगावर ठेवले.

नंतर राजा सुमनस्पतीला म्हणाला - "आम्ही जे काम करू शकले नाही, ते आपण सहजपणे करून दाखवले. आपण मोठेशक्तिशाली महापुरुष आहात ! राजकुमाराचे प्राण त्याला सोडून गेले आहेत हे आमचे मोठे दुर्भाग्य. आता याच्या शरीरात पुन्हा प्राण-प्रतिष्ठा करण्याची शक्ति केवळ आपल्या पाशीच आहे. आपणच हे कार्य करू शकाल !"

"अशक्य ! केवळ अशक्य !!" रागाने राजाकडे पहात सुमनस्पति म्हणाला. नंतर त्याने सांगितले - "जन्म आणि मृत्यु यांच्या तावडीतून कोणी ही सुटलेला नाही. मला ही मरण येणारच. कोणी ही अमर होऊं शकणार नाही. कोणाला जीवन दान देण्याची शक्ति माझ्यात नाही."

"आपण काय करू शकता व काय नाही हे मी जाणत नाही. जोपर्यंत राजकुमाराला आपण जीवन-दान देणार नाही, जोपर्यंत आपण या बागेच्या बाहेर पडू शकणार नाही. चारी बाजूंना सैनिक पहारा देत आहेत. आपण जर पळून जाण्याचा प्रयत्न केला, तरं ज्या झोपडीत मृत राजकुमाराचा देह आहे तेथेच तुम्हाला ही कैदी म्हणून बंदीवासात रहावं लागेल !" असं सांगून राजा निघून गेला.

राजाचे अज्ञान व स्वार्थपरता पाहून सुमनस्पति काळजीत पडला. तिथेच एका दगडावर तो बसला. एवढ्यात दोन माकडं एकमेकांचा पाठलाग करीत बागेत आली. पाहता पाहता ती झाडाच्या फांदीवर चढून बसली. एक-दोन मिनिटात एक माकड किच-किच करीत धडामदिशी जमिनीवर येऊन पडलें. फांदीवरचा काळा साप त्याला चावला होता आणि माकड बेशुद्ध होऊन खाली पडलं होतं.

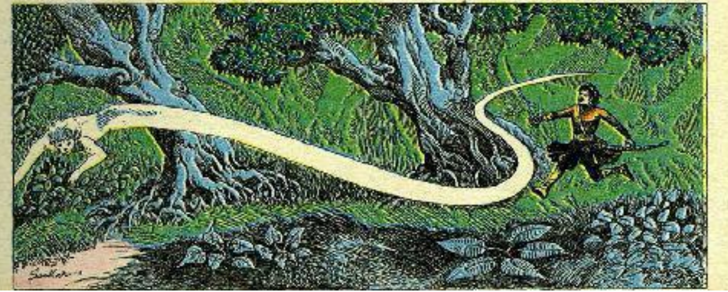
इतक्यात दुसरं माकड खाली उतरलं नि त्या बेशुद्ध माकडाच्या जवळ येऊन बसलं. त्याने राजाला सांगण्यासाठी राजकुमाराने आपले तोंड उघडले. पण त्याला मंत्र आठवेना. इतकेच काय शिकलेल्या सर्व विद्यांचे ही राजकुमाराला पूर्ण विस्मरण झाले.

एवढी गोष्ट ऐकवून वेताळ राजा विक्रमादित्याला म्हणाला - "राजगुरु सुमनस्पतीने फार नीच व्यवहार केला असं मला वाटतं. श्वेत-द्वीपच्या राजकुमाराला जीवन-दान देऊन त्याला सर्व विद्या-पारंगत केले सुमनस्पतीने. त्याच सुमनस्पतीने नवा मंत्र शिकण्याच्या मिषाने त्याला धोका दिला. शिकलेल्या सर्व विद्यांचे राजकुमाराला विस्मरण होईल अशी योजना त्याने कशासाठी बरे केली ? तो आपल्याहून अधिक विद्या-संपन्न होईल अशी त्याला भीती का वाटली? अथवा भविष्य काळात तो आपलं नुकसान करील असं भय सुमनस्पतीला वाटलं का? महाज्ञानी सुमनस्पतीने असं नीच कृत्य करून आपलं ज्ञान व विवेक याना कलंकितच नाही का केलं? माझ्या या शंकेचं उत्तर तू माहीत असूनही दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे शतश: तुकडे होतील हे तू जाणतोसच !"

विक्रमादित्य उत्तर देत म्हणाला - "हरित द्वीपाचा राजगुरु सुमनस्पति याच्या मनात श्वेतद्वीपाच्या राजकुमाराबद्दल विशेष प्रेम असण्याची आवश्यकताच काय? राजाने जबरदस्ती करून त्याच्याकडून सर्व करविले. आपण बंधनमुक्त व्हावे या एकमात्र उद्देशाने त्याने राजकुमाराला अनेक विद्या शिकविल्या. शत्रु-देशाच्या राजकुमाराला विद्या शिकवणं हा तसं पाहिलं तर देश-द्रोहच होय. पण माझ्या दृष्टिकोणातून हीच खरी देशभक्ति आहे. व्यक्ति, परिवार, समाज, देश यांच्या सीमात अडकून माणसाचं वलय सीमित होऊन जातं. व्यक्ती पेक्षा देश अधिक महान आहे, आपल्या देशाच्या हिताचा विचार करता सुमनस्पतीने जे काही केले ते न्यायसंगतच होय. आपले ज्ञान व विवेक यांना त्याने कलंक लावला असं कोणी म्हणेल तर तो त्याच्यावर अन्याय होईल."

राजाच्या या उत्तराने संतुष्ट होऊन वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

आधार : वरलक्ष्मी यांची एक कथा

व्यापाऱ्याची शंका

इयामपुरचा मुन्सफ शहरातलं आपलं काम अुरकून घोड्यावरून परत यायला निघाला. वाटेत एका तलावाशी थांबून त्यानं घोड्याला पाणी प्यायला सोडलं अन् स्वत: थोडा वेळ विश्रान्तीसाठी एका झाडाखाली बसला. तिथून जेव्हां तो निघाला तेंव्हा धान्यव्यापारी गुप्ताही घोड्यावरून आपल्याकडेच येत असलेला त्याला दिसला.

मुन्सफ स्वत: काहीसा मितभाषी होता, तर गुप्ता अतीच वाचाल होता. त्याच्याबरोबर पुढे जाणं मुन्सफाला पसंत नव्हतं; पण ती ब्याद कशी टाळावी, हेही त्याला समजेना. तो मुकाट्याने गुप्ताबरोबर जात राहिला अन् स्वभावाप्रमाणे गुप्ताची बडबड सुरू झालीच ! 'आज बाजारात आपल्याला किती फायदा झाला; तेच धान्य आपण निरनिराळ्या भावात कसं विकलं' वगैरे तो सांगत राहिला अन् मुन्सफाला 'हं, हं' करत ऐकून घेत रहावं लागलं. पण वीज चमकल्यासारखी गुप्ताचं तोंड बंद करायची एक युक्ती एकदम त्याच्या डोक्यात आली.

''गुप्ता, माझ्याशी एक पैज लावतोस? आपल्या गावच्या रामाच्या देवळापर्यन्त आपण मनातल्या मनात रामनामाचा जप करत जाअू या. तू इतर काहीही न बोलता ही पैज जिंकलीस, तर मी तुला माझा हा घोडा बक्षीस देअून टाकीन.'' मुन्सफ म्हणाला.

''फक्त इतकंच? अगदी या क्षणापासून तोंड शिवून घेतो बघ ! चल.'' असं म्हणून गुप्तानं मौन धारण केलं.

अशाप्रकारे गावच्या हद्दीपर्यन्त तर ते पोचले. पण अचानक गुप्ताच्या मनात एक शंका आली, अन् त्यानं विचारलं, ''काय रे? मला नुसता घोडाच देशील, की वरचं खोगीरही देशील बरोबर?

देवकी आचरेकर

आपल्या देशातील किल्ले - ८

दक्षिणेकडील मजबूत किल्ले - २

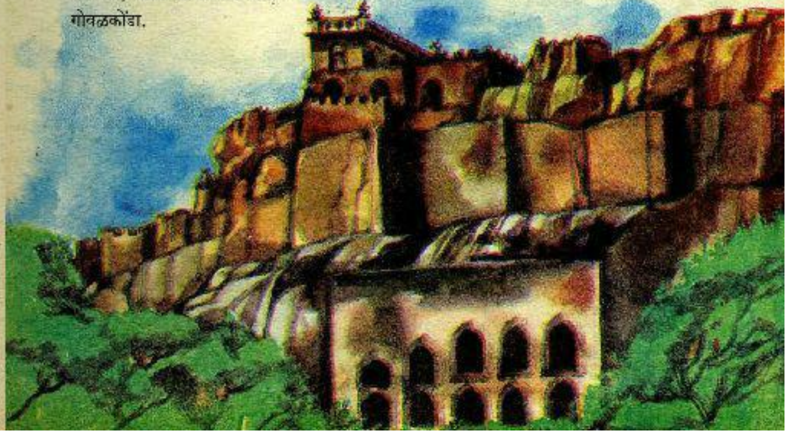
रचना : मीरा अुग्र ◆ चित्रकार : अमिता चव्हाण

तेराव्या शतकात मार्कोपोलो देश पहाण्यासाठी भारतात आला. त्यावेळी दक्षिण भारतातील काकतीय साम्राज्य चांगले भरभराटीस आलेले होते. त्याची राजधानी होती वारंगळ. किल्ल्याच्या तटाने घेरलेल्या वारंगळ नगराची भरपूर स्तुती करणारे वर्णन त्याने लिहून ठेवले आहे. राणी रुद्रमदेवी हिने नंतर या किल्ल्याला बाहेरून एक भिंत बांधून तो आणखी मजबूत केला.

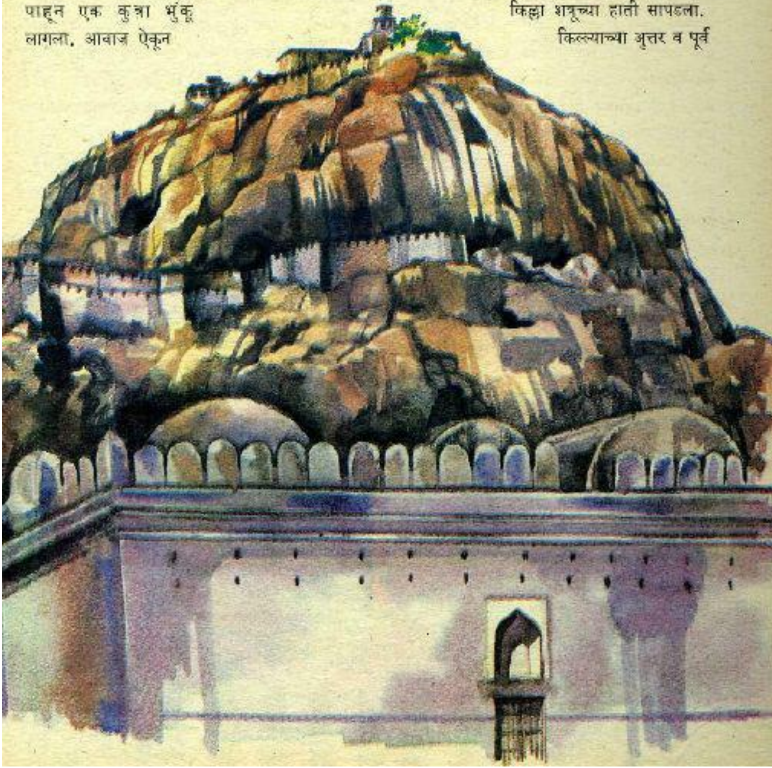
मांकल शहर अुत्तम दर्जाच्या हिऱ्यांसाठी प्रसिद्ध होते. याच शहराजवळ राणी रुद्रमदेवीने आणखी एक किल्ला बांधला. १५१८ मधे कुतुब-अुल्-मुल्क-सुल्तान कुली याने मांकल येथे कुतुबशाही वंशाची स्थापना केली. जुन्या किल्ल्याची त्याने डागडुजी करवली, त्यात काही नवीन इमारतीही बांधल्या; आणि त्याला नाव दिले - गोवळकोंडा.

गोवळकोंड्याची अनेक वैशिष्ट्ये आहेत. चारशे फूट अुंचीच्या डोंगरावरून पायथ्यापर्यन्त संदेश देण्याची एक अद्भुत सोय इथे केलेली आहे. एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यन्त क्षणभरात आवाज ऐकू येतो. दुरून शत्रु येताना दिसताच डोंगरावरील पहारेकरी टाळी वाजवून पायथ्याकडील द्वारपालांना सूचना देत आणि ते ताबडतोब किल्ल्याचे दरवाजे बन्द करून घेत. आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे मातीच्या पाइपमधून पाणी खेळवले गेले होते. हे पाइप तटाच्या भिंतींना चिकटून गेलेले असत. मुख्य प्रासाद बालाहिसार हा अशा प्रकारे बांधला होता, की तो अुन्हाळ्यातही थंड रहात असे.

गोवळकोंडा किल्ला
राजप्रासाद डोंगरावर आहे.

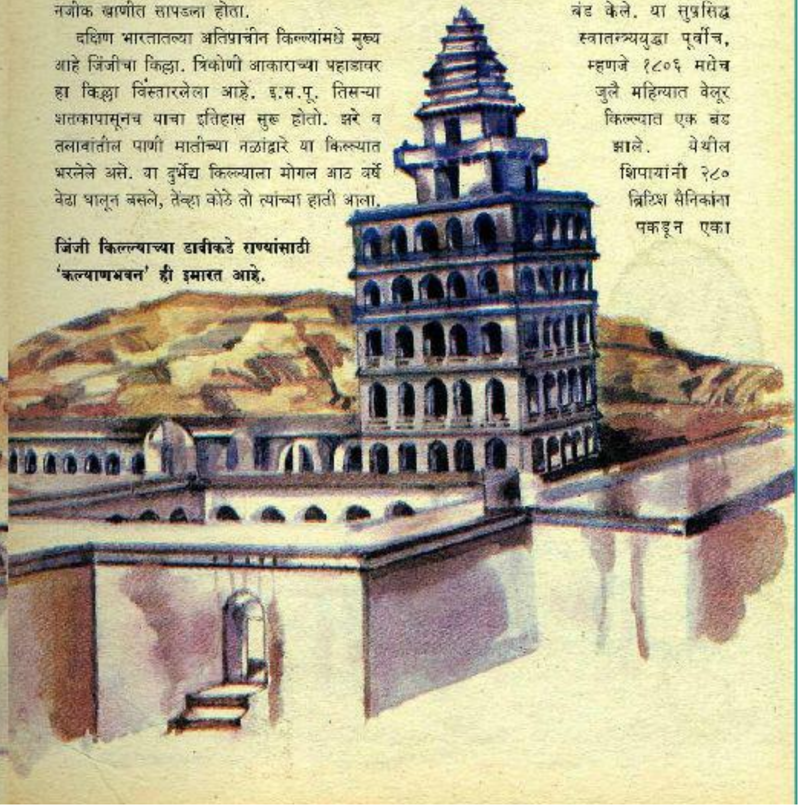
किल्ल्यामधे पाण्याची सोय खूप अुत्तम होती. आतच शेतीही केली जात असे. त्यामुळे कशाही प्रकारच्या हल्ल्याला तोंड देण्याची शक्ती या किल्ल्यात होती. १६८७ मधे मोगल सैन्याने किल्ल्याला वेढा दिला. एका रात्री मिट्ट अंधारात एका सैनिकाने तटावर चढायचा प्रयत्न केला, पण त्याला पाहून एक कुत्रा भुंकू लागला. आवाज ऐकून पहारेकऱ्यांनी तेथे येअून तटाला लावलेली शिडी काढून घेतली आणि शत्रुसैनिक खालच्या खाईत कोसळला. योग्य वेळी भुंकणाऱ्या त्या कुत्र्याच्या गळ्यात रत्नखचित सोन्याचा पट्टा घालून त्याला सजवण्यात आले. या घटनेनंतर चार महिन्यांनी किल्ल्यातल्याच एका अधिकाऱ्याच्या कारस्थानामुळे किल्ला शत्रूच्या हाती सापडला. किल्ल्याच्या अुत्तर व पूर्व यांमधल्या तटाची भिंत पुढे मोगलांनी गोलाकारात वाढवली आणि तेथे अद्भुत असे तीन संरक्षक बुरूज बांधले. गोवळकोंड्याच्या शासकांना 'निजाम - अुल् - मुल्क' या नावाने संबोधले जाई.

सुप्रसिद्ध असा 'कोहिनूर' हिरा गोवळकोंड्या - नजीक खाणीत सापडला होता.

दक्षिण भारतातल्या अतिप्राचीन किल्ल्यांमधे मुख्य आहे जिंजीचा किल्ला. त्रिकोणी आकाराच्या पहाडावर हा किल्ला विस्तारलेला आहे. इ.स.पू. तिसऱ्या शतकापासूनच याचा इतिहास सुरू होतो. झरे व तलावांतील पाणी मातीच्या नळांद्वारे या किल्ल्यात भरलेले असे. या दुर्भेद्य किल्ल्याला मोगल आठ वर्षे वेढा घालून बसले, तेव्हा कोठे तो त्यांच्या हाती आला.

जिंजी किल्ल्याच्या डावीकडे राण्यांसाठी 'कल्याणभवन' ही इमारत आहे.

विजयनगरच्या राजांनी युरोपियन वास्तुकला विशारदांच्या साह्याने वेलूरचा किल्ला बांधला. अदभुत अशा जोड भिंतींना लागून जे खोल व रुंद खंदक होते त्यात मगरी-सुसरी वावरत असत.

१८५७ मधे शिपायांनी बंड केले. या सुप्रसिद्ध स्वातन्त्र्ययुद्धा पूर्वीच, म्हणजे १८०६ मधेच जुलै महिन्यात वेलूर किल्ल्यात एक बंड झाले. येथील शिपायांनी २८० ब्रिटिश सैनिकांना पकडून एका

कोठडीत बन्द करून ठेवले. दुसऱ्या दिवशी ब्रिटिश सैन्याने येऊन त्यांची सुटका केली.

तीन बाजूंनी वहाणाऱ्या कावेरीच्या तटावरील श्रीरंगपट्टणमला आपण एक 'द्वीप किल्ला' म्हणू शकतो. चौथ्या बाजूला खूप विशाल असे दोन तट आणि काळ्या पत्थरात खोदून

वेलूर किल्ला

बनवलेला खोल असा खन्दक आहे. या खन्दकातील पाण्याची पातळी कमीजास्त करायची सोय केलेली होती.

नवव्या शतकात येथे रंगनाथ-मन्दिर बांधले गेले, अन् म्हणूनच याचे श्रीरंगपट्टण असे नाव पडले. साहसी वीर हैदर व त्याचा पुत्र टिपू सुलतान यांच्यामुळे या स्थानाला ऐतिहासिक प्रसिद्धी प्राप्त झाली. टिपूच्या 'दर्यादौलत' चे केवळ लाकडाने बनवलेले भित्तिचित्र फारच सुन्दर आहे. टिपू उन्हाळ्यात येथे येऊन रहात असे . त्यानेच बनवलेला दुसरा महाल म्हणजे लालमहाल. ४ मे, १७९९ रोजी जे युद्ध झाले, त्यात ब्रिटिशांनी हा महाल पार क्षतविक्षत करून टाकला आणि टिपूलाही याच युद्धात 'वीरगती' प्राप्त झाली. या किल्ल्याचे भग्न खंडावशेष केवळ इतिहासाचे साक्षीदार बनून राहिले आहेत.

हैदर अली

अशुभ गृह

सूर्यास्ताच्या वेळी एका अरण्यातून एक मध्यमवयीन माणूस चालत होता. त्याच्या चेहऱ्यावर उदासभाव पसरलेला होता. मधूनमधून चहूकडे दृष्टी टाकून तो स्वतःशी बडबडत होता.

इतक्यात एक म्हातारा उच्च स्वराने रडत त्याच्या समोर आला.

प्रवाशाने म्हाताऱ्याला थांबवून विचारले, "म्हातार बाबा, रडायला काय झालं तुम्हाला ?" काहीसा चिडून म्हातारा म्हणाला, "माझं दुःख जाणून घ्यायची तुला काय गरज? तू थोडंच ते दूर करून माझे अश्रु पुसणार आहेस?"

"जो हसतमुख असतो न बाबा, त्याच्या हसण्याचं कारण विचारायला कोणी जात नसतं. पण रडणं हे काहीसं अस्वाभाविक आहे न, म्हणून चौकशी केल्यावाचून रहावत नाही."

या वेळी जास्तच चिडत म्हातारा म्हणाला, "अरे, माझ्या अर्ध्या-इतकंही वय नसेल तुझं. पण बोलतोयस असं, की जणू काही मोठा ज्ञानी माणूस लागून गेला आहेस ! ज्योतिषी महेश पांडे तर मला म्हणाला होता की, मी अजून सहा वर्षं जगेन; पण इथली काही नालायक माणसं म्हणतायत की, मी त्या 'अशुभ गृहा'त पाय ठेवल्यामुळे आता एक महिन्यापेक्षा अधिक जगणार नाही. त्या अशुभ घरात जाऊन मोठे संकटच ओढवून घेतलं की मी स्वतःवर !"

"अशुभ गृह? कुठं आहे ते? अंधार पसरू लागलाय आता, मला कुठे न कुठे आसरा शोधावाच लागणार आहे ना !" प्रवासी उत्सुकतेने बोलला.

"असाच थोडा आणखी पुढे जा. नन्तर डावीकडे वळलास की दिसेल तुला ते अशुभ घर." असे सांगत, जोराने रडत रडत म्हातारा तेथून धावत निघून गेला.

जगदीश जगताप

प्रवासी थोडा पुढे जाअून डावीकडे वळला. तेथे त्याला अुंच अुंच वृक्षांच्या मधे असणारे एक जुने घर दिसले. प्रवाशाने ओळखले की हेच ते 'अशुभ गृह'. पण रात्र तिथेच काढायचे त्याने ठरवले अन् त्या घराच्या बन्द दरवाजावर थाप मारली.

घराच्या प्रवेश द्वाराच्या लाकडाला वाळवी लागलेली होती. त्याच्या दोन्ही कवाडांना फटी पडलेल्या होत्या. त्यामुळे घर विचित्र दिसत होते. थोड्या वेळाने दार अुघडले गेले. ते अुघडणारा होता एक कुबडा.

प्रवाशाने रात्र तिथेच काढण्यासाठी कुबड्याकडे परवानगी विचारली. कुबडा म्हणाला, ''अरे, प्रवाशांसाठीच तर इथे जंगलात इतकं मोठं घर बांधून ठेवलंय ! खुशाल रहा नं इथे !''

प्रवासी घरात शिरला. तिथे त्याने चार कुबडे खिडक्यांमधे अन् कट्ट्यांवर दिवे पाजळून ठेवत असलेले पाहिले. पण त्या दिव्यांमधे तेल नव्हते ! ते तर चमकणारे मोठमोठे हिरे असून त्यांचाच प्रकाश तिथे फाकत होता !

ते दृश्य पाहून आश्चर्यचकित झालेला प्रवासी म्हणाला, ''फारच विचित्र दिसतंय हे !''

''सारं जीवनच विचित्र आहे. याहूनही मोठं असं आणखी एक आश्चर्यही आहे.'' म्हणत एक कुबडा हसला अन् म्हणाला, ''जोवर रहायचं असेल, तोवर इथे आरामात रहा. पण आमच्या जवळ कसल्याही चौकश्या नाही करायच्या अन् पहिल्या मजल्यावर जो सोन्याचा दरवाजा आहे, तो काहीही झालं तरी अुघडायचा नाही; एवढं लक्षात ठेव.''

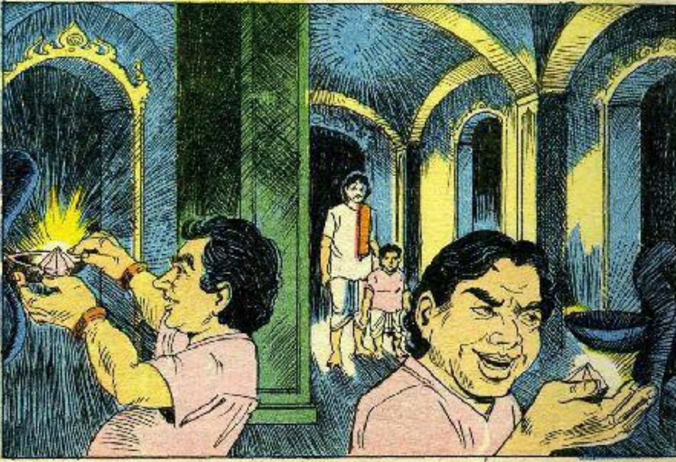
''नाही अुघडणार. पण या घराचा मालक कोण एवढं तरी सांग !''

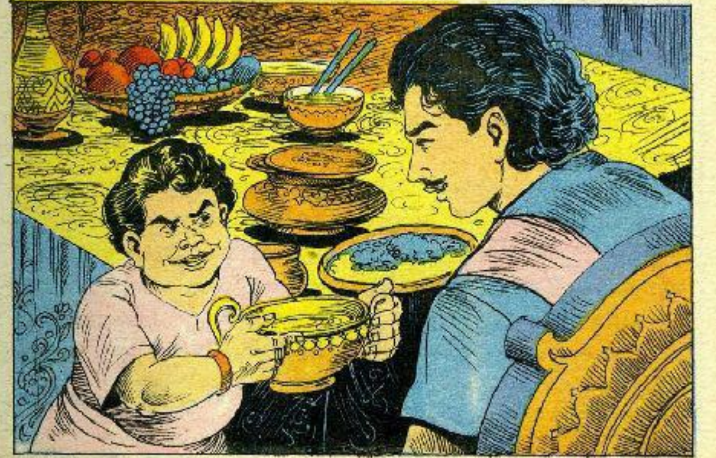
''प्रथमच, आम्हाला काही विचारायचं नाही असं सांगितलं ना? चल माझ्या बरोबर.'' कुबडा म्हणाला.

प्रवाशाला स्नान करायचे होते. त्याने इच्छा प्रकट करताच कुबड्याने छान गुलाबाच्या पाकळ्या व अत्तर मिसळलेल्या पाण्याची व्यवस्था केली.

स्नान झाल्याबरोबर प्रवाशाला खूप भूक लागली. आतल्या खोलीत एक खूपच मोठे टेबल असून त्यावर बरीचशी झाकून ठेवलेली भांडी होती. प्रवासी भोजन करायला बसला, अन् कुबडा तो जे जे मागेल ते वाढू लागला. त्याला कुबड्याला बरेच प्रश्न विचारायचे होते. पण त्याने काही विचारायला सुरुवात करताच कुबडा आपल्या तोंडावर बोट ठेवून त्याला चुप रहायचा इशारा करी. तिथल्या कुबड्यांनी त्याचे शंकानिरसन करणे दूरच, पण अगदी साध्या प्रश्नाचे 'होय-नाही' असे अुत्तरही दिले नाही. एका खूप मोठ्याशा खोलीत त्याच्या झोपायची व्यवस्था करण्यात आली. एका कुबड्याने त्या खोलीच्या खिडकीचा रेशमी पडदा दूर करताच फुलांच्या सुगंधाने युक्त थंड हवा आत येअू लागली. बाहेर टिपूर चांदणे पसरलेले दिसत होते.

इन्द्राच्या महालासारख्या या सुन्दर घराला त्या रडणाऱ्या म्हाताऱ्याने 'अशुभ गृह' असे का

म्हटले, हेच त्याला समजेना.

सकाळ झाल्यावर स्नान व भोजनादींची व्यवस्था अुत्तम होती. 'गप्पा मारायला इथे कोणी नाही' या एकाच गोष्टीचे फक्त प्रवाशाला वाईट वाटत होते. त्या दिवशी संध्याकाळपर्यन्त तो त्या घराच्या सोळा खोल्यांतून नुसताच फिरत राहिला.

प्रवासी शेवटी कंटाळला आणि घराच्या पहिल्या मजल्यावर गेला. तिथे फक्त एकच खोली होती. सोन्याने बनवलेला त्या खोलीचा दरवाजा चमचमत होता. अगदी अद्वितीय दिसत होता तो. प्रवाशाला वाटले की, दरवाजाच इतका सुंदर आहे, तर आतली खोली याहूनही अद्भुत असेल ! पण तो दरवाजा अुघडायला मनाई असल्याचे कुबड्याने अगदी पहिल्यानेच सांगितले होते. प्रवाशाची अुत्सुकता इतकी वाढली की आता तो दरवाजा अुघडून पाहिल्यावाचून आपल्याला झोपच येणार नाही, रात्रभर तळमळत रहावे लागेल असे त्याला वाटू लागले.

'काय व्हायचे असेल ते होईल; पाहू पुढे !' असे ठरवून त्याने तो दरवाजा हळूच ढकलला. एकदम त्याचे डोळे दिपले ! खोलीची फरशी संगमरवरी दगडांची होती आणि भिंती सोन्याच्या विटांनी बनवलेल्या होत्या. भिंतीला मधेमधे हिरेमोती जडवलेले होते. त्या खोलीतून खाली जाण्यासाठी एक जिना होता. गुळगुळीत पायऱ्यांवरून पाय घसरु नये म्हणून प्रवासी अगदी सावधगिरीने हळूहळू जिना अुतरला.

झालं, कुठूनसा एक कावळा अुडत आला अन् त्याने प्रवाशाच्या मस्तकाला चोच मारून त्याला घायाळ केले; 'म्याव म्याव' आवाज करत कुठूनसा एक बोका येअून त्याच्या छातीवरच आपटला ! तो इतक्या जोराने ओरडला की 'आपले कानच आता फाटतील' या विचाराने त्याने आपले कान दोन्ही हातांनी झाकून घेतले. एवढ्यात एक वटवाघूळ त्याच्या डोक्यावरून तीनदा अुडाले. भयाने तो थरथर कापू लागला. परत येण्यासाठी तो फिरणार इतक्यात वीज चमकल्या सारखा आवाज आला, "मूर्खा, बरोबर वीस वर्षांनी याच तिथीला तुला मृत्यु येईल. अगदी नक्की !"

हे ऐकल्यावर प्रवाशाला फारच आनन्द झाला अन् तो आपल्या खोलीत परत आला. तिथे पाचही कुबडे एकमेकांच्या खांद्यांवर हात ठेवून आपसात कुजबुजत होते.

प्रवाशाने अुत्साहभरल्या आवाजात विचारले, "सर्वजण इथे का जमला आहात?"

त्याच्याकडे आश्चर्याने पहात एकजण बोलला, "आपण केंव्हा मरणार आहोत हे माहीत होअूनही रडण्याऐवजी तू हसतो आहेस हे मोठं विचित्र वाटतंय आम्हाला !"

"पण मी का रडावं ? आपल्या मरणाचा दिवस कळल्यामुळे तर उलट मला आनन्दच झालाय." प्रवासी म्हणाला.

"बऱ्याच कालावधीनन्तर तुझ्यासारखा अजब माणूस भेटला आम्हाला. ही गोष्ट आता ताबडतोब आम्हाला आमच्या प्रमुखाला सांगायला हवी. आता इथून पुढं या 'अशुभ गृहा'त आमचं काही काम नाही, असं वाटायला लागलंय." असे म्हणत कुबडे तेथून नाहीसे झाले.

दुसऱ्याच क्षणी ते 'अशुभ गृह' ही डोळ्यां पुढून नाहीसे झाले ! आता प्रवासी झाडांच्या मधल्या रिकाम्या जागी अुभा होता. तो खूप आनन्दाने स्वत:शीच बडबडू लागला, "खरंच आहे; एकाद्या माणसाला आपल्या मृत्यूची वेळ कळते, तेंव्हा तो बेचैन होतो. निश्चिन्त राहू शकत नाही तो ! लाखात माझ्यासारखा एकादाच या वार्तेनं खुश होत असेल."

हा प्रवासी एक खेडुत माणूस होता. त्याला हृदयरोग होता. ज्या ज्या वैद्यांनी त्याला तपासले, त्या सर्वांनी सांगितले होते की, "तू सहा महिन्यांपेक्षा जास्त जगणार नाहीस." यामुळे सर्व बंधने सोडून तो निरनिराळ्या गावांतून अन् जंगलांतून भटकत होता. 'आपण आता आणखी वीस वर्षे जगणार आहोत', असे त्याला जेंव्हा समजले, तेंव्हा तो फारच खुश झाला. त्यामुळे त्याचे आत्मबल व आत्मविश्वास जास्तच वाढले.

मनातल्या मनात त्या कुबड्यांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करत आणि आपल्या इष्ट देवाची प्रार्थना करत प्रवाशाने आता स्वत:च्या गावाकडे मोर्चा वळवला.

गरजवन्त

मारुती एक अुत्तम आचारी होता, पण स्वभावाने लहरी. त्यामुळे सहसा त्याला कोणी कामाला बोलवत नसे. त्याचा बाप भीम काही विशेष चांगला स्वयंपाक करत नसे, पण तरीही लोक त्यालाच बोलवत. बापाची कमाई चांगली असल्याने मारुतीचे दिवसही मजेत जात.

त्याच गावात धर्मराज नावाचा एक सधन शेतकरी होता. त्याच्या मुलाला दरबारात नोकरी मिळाल्यामुळे त्याचे नातेवाईक 'आपल्याला मेजवानी हवी' असा आग्रह धरून बसले. धर्मराजने खुशीने मेजवानीचा बेत ठरवला. पण ऐन वेळी भीम आजारी पडला अन् धर्मराजला मारुतीला बोलावणे भाग पडले.

मारुतीने स्वयंपाक-घरात पाअूल ठेवताच तक्रारी करायला सुरुवात केली की - 'आणलेलं सारं वाणसामान अपुरं अन् खालच्या दर्जाचं आहे' ...इ.इ. धर्मराजला मारुतीचा स्वभाव माहीत असल्याने त्याने मुकाट्याने सगळे ऐकून घेतले.

धर्मराज चांगलाच अभिमानी होता. तो दुसऱ्यांना कधी नावे ठेवत नसे, पण त्याबरोबरच अुगीच कुणाचे 'फट्' म्हणणेही ऐकून घेत नसे. परंतु आत्ता त्याला मारुतीची बडबड ऐकून घ्यावी लागली.

स्वयंपाक करता करता मारुती धर्मराजला 'कंजूष' म्हणाला. तेंव्हां धर्मराज त्याची समजूत काढत म्हणाला, "अरे मारुती, तुझ्या बाबांनी दिलेल्या यादीप्रमाणेच सारं सामान आणलंय मी ! अन् तरीही तुला आणखी जे काही हवं असेल ते सांग. लगेच माणूस पाठवून मागवून घेतो मी."

"पण स्वयंपाक करायला माझ्या बाबांना बोलावण्यातच तुमचा कंजूषपणा दिसतोय ना ! ते पक्वान्नं बनवतात खरी, पण मी ते बनवले की तुटून पडतात माणसं त्यावर. अन् त्यासाठी लागतं दुप्पट साहित्य !" मारुती आवेशाने बोलतच राहिला. तेंव्हा मधेच एकदा धर्मराज म्हणाला, "अरे बाबा, तू म्हणशील ते आणवून देतो नं मी ! मग अुगाच मधे मधे ओरडतोस कशाला?"

"माझी सवयच आहे तशी ! तुम्हाला आवडत नसेल तर सांगा. आपला गाशा गुंडाळून जातो मी घरी परत!" मारुती धमकी देत बोलला.

धर्मराजने कसेतरी 'बाबा, पुता' करून आपले काम त्याच्याकडून करून घेतले. रुचकर मेजवानीची पाहुण्यांनी खूप प्रशंसा केली. धर्मराजनेही कबुलीपेक्षा मारुतीला जास्तच रक्कम देअून पाठवले.

परंतु नंतर मारुतीच्या गैरवागणुकीबद्दल सर्वांना समजलेच. पदार्थ छान झालेही असतील, पण आता लोक धर्मराजच्या सहिष्णुतेचीच चर्चा करू लागले.

काही दिवसांनी म्हातारा भीम मरून गेला अन् मारुतीला दिवस कंठणे कठीण जाअू लागले. स्वयंपाक करून पैसे कमावणेही त्याला अवघड जाअू लागले; कारण त्याचा स्वभाव माहीत असल्याने लोक त्याला कामाला बोलावणेच टाळू लागले.

अशा परिस्थितीला गांजून मारुती एकदा धर्मराजकडे जाअून म्हणाला, "तुमच्या घरात स्वयंपाक्याची गरज आहे असं कळलं मला महाराज. मला घ्या ना ठेवून."

जरा विचार करून धर्मराज म्हणाला, "माझी बायको हल्ली मधून मधून आजारी असते, तेंव्हा काही दिवस स्वयंपाक्याची गरज आहे खरी मला. पण मी जास्त पगार नाही देअू शकणार. तू जर जमीनदाराकडे ही नोकरी पत्करलीस, तर जास्त पैसे मिळतील तुला. तेंव्हा तिकडेच गेलास तर बरं होईल बघ !"

मारुती सांगू लागला, "होय, मला सुद्धा कळलंय तसं. पण जमीनदाराकडे हातून काही चूक झाली, तर फार कडक शिक्षा मिळते असंही ऐकलंय."

"चूक झाली की, शिक्षा तर मिळणारच ना? तेंव्हा चूक करूच नकोस म्हणजे झालं !" धर्मराजाने सल्ला दिला.

"पण.... मी जरा फाटक्या तोंडाचा आहे नं! जमीनदाराकडे असं काही चालायचं नाही." मारुतीने चाचरत आपला अुणेपणा कबूल केला.

शैलेश सरवटे

क्षणभर थांबून धर्मराज म्हणाला, "पण जमीनदार चांगला माणूस आहे. तो अनावश्यक कधी कोणाला शिवी देत नाही. तुला तर माहीतच आहे की मी मोठा स्पष्टवक्ता माणूस आहे; रागावलो की तोंडाला येईल ते बोलतो तो. सहन करशील तू?"

त्याच्या या बोलण्यावर आश्चर्य प्रकट करत मारुती म्हणाला, "अं? तुम्ही अन् स्पष्टवक्ते? माझा विश्वास नाही बसत ! तुम्ही मेजवानी दिलीत, त्या दिवशी माझं सगळं बोलणं ऐकून घेतलंत तुम्ही ! माझी प्रत्येक मागणी पुरी केलीत. खूप शांत वाटलात, खूप सहनशील वाटलात मला ! मेजवानीला आलेल्या सर्वांनी तुमच्या सहिष्णुतेबद्दल तुमची तारीफ केलेलीही कानावर आली माझ्या ! मी ते सारं कसं विसरेन बरं ?"

"हं ऽ ! त्यावेळी माझ्या गरजेनं तुझा लहरीपणा चालवून घेतला. गरजवंताला अक्कल नसते म्हणतात ना ! पण आत्ता तर मला तशी काही गरज नाहीये. आता यावेळी माझ्या शिव्या खायची गरज तुला असेल, तर ये माझ्याकडे नोकरीला. नाहीतर शोध दुसरी कडे कुठे काम. आताच्या परिस्थितीत तुझा लहरीपणा मी नाही सहन करणार ! अुलट काम नीट न झालं किंवा काही समर्थन करायचा प्रयत्न केलास तर खूप शिव्या घालीन मी तुला." धर्मराजने आपल्या फटकळपणाची चुणूक दाखवत म्हटले.

आपल्या दुःखावर कसे तरी पांघरूण घालत, हात जोडून मारुती म्हणाला, "महाराज, आजपर्यन्त मी इतरांपाशी फार वाकडा वागलो. इतरांचे सद्गुण, त्यांची न्यायबुद्धी, यांची मी नेहमी अवहेलनाच केली. तुम्हाला खूप त्रास दिला; तरीही न त्रासता तुम्ही माझ्याशी सद्व्यवहारच केलात, अन् चांगला धडा शिकवलात मला. माझं डोकं चांगलं ठिकाणावर आणलंत तुम्ही ! आता मला तुम्ही तुमच्याकडे नोकरी द्या, वा नका देअू; पण मी तुमचा कृतज्ञच राहीन. तुमचा अुदार स्वभाव जन्मभर आठवणीत ठेवीन मी."

मारुतीच्या वर्तनातला बदल पाहून धर्मराजला खूप आनन्द वाटला. त्याने त्याला आपल्या घरीच नोकरीला ठेवला. आता मारुती बरोबर वागू लागला. त्याने चांगले नाव मिळवले अन् तो आरामात राहू लागला.

विदुर गेल्याबरोबर आपल्या पित्याजवळ जाअून दुर्योधन म्हणाला, "बाबा, हे विदुरकाका कायम तुमच्या जवळच राहू लागले आहेत. आपल्या मनातली गोष्ट तुमच्याजवळ बोलणंही मला शक्य होत नाही."

धृतराष्ट्र दुर्योधनाला म्हणाला, "पुत्रा, याबाबत तुझे अन् माझे विचार एकच आहेत. त्यात फरक थोडाच होणार ? विदुर नेहमीच पांडवांची स्तुती करत रहातो आणि मला ती ऐकून घ्यावी लागते. त्याच्या विरोधी मी काही बोलूही शकत नाही. तू एक काम कर. तू अन् कर्ण मिळून नीट विचार करून ठरवा."

"द्रुपदाचे जावई झाल्यापासून पांडव जास्तच बलवान झाले आहेत. या दोघांच्यात फूट पाडण्यासाठी काही अुपाय करावा लागेल. तान्त्रिकांच्या साह्याने द्रुपद आणि धृष्टद्युम्न पांडवांचे कट्टर शत्रू बनतील." दुर्योधनाचे विचार चालू झाले.

नंतर दुर्योधनाला याहूनही मोठे असे एक कारस्थान सुचले. द्रौपदीला पाच पती आहेत. तिच्यात अन् त्यांच्यात द्वेष अन् घृणेचं बी पेरायला हवं.

कर्णही तेथे येअून दुर्योधनाच्या या सर्व योजना ऐकत राहिला. तेंव्हा दुर्योधनाने कर्ण व धृष्टराष्ट्र यांना आणखी एक कुटिल योजना ऐकवली. तो म्हणाला, "पांडवांच्यात भीमच खरा पराक्रमी आहे. त्याला आपण गुप्तपणे मारून टाकू. भीम आणि अर्जुन हे

आग आणि वाऱ्यासारखे आहेत. ते बरोबर असले की नक्की समजावं - आता प्रलय होणार ! पण आपल्या योजनेप्रमाणे भीम मरून गेला, तर एकटा अर्जुन काहीच करू शकणार नाही, अर्जुन तर आपल्या कर्णाच्या बरोबरीचाही नाहीय. मी तर आव्हान देऊन सांगू शकतो की भीम उरला नाही, तर बाकी सगळे पांडव आपले दास होऊन राहतील."

यावर कर्ण म्हणाला, या उपायांनी आपण आपलं ध्येय गाठू शकणार नाही. लोभाला बळी पडून द्रुपद काय आपल्या सुप्रसिद्ध बलिष्ठ जावयांना सोडून देईल ? त्यांच्याशी वैर मांडील ? आपल्याच कन्येशी द्रोह करील? द्रौपदीनं त्या पाचजणांशी विवाह केला, तेंव्हा ते हीन स्थितीत होते. ते आज एकदम उत्तम स्थितीत आहेत. ते द्रौपदीवर प्रेम करत आहेत. तेंव्हा, ती का म्हणून त्यांना सोडून देईल? तुझं असलं काही कारस्थान मुळीच सफल होणार नाही. तुझा दुसरा विचार आहे भीमाला गुप्तपणे मारायचा ! यासाठी आपण आतापर्यंत कमी प्रयत्न केले का ? असल्या उपायांनी आपण त्यांचं काहीही वाकडं करू शकणार नाही. वर्तमान स्थितीत आता आपल्यापुढे एकच मार्ग आहे, अन् तो आहे - युद्ध ! त्यात कसला अधर्म नाही अन् कुणावर अन्यायही होत नाही."

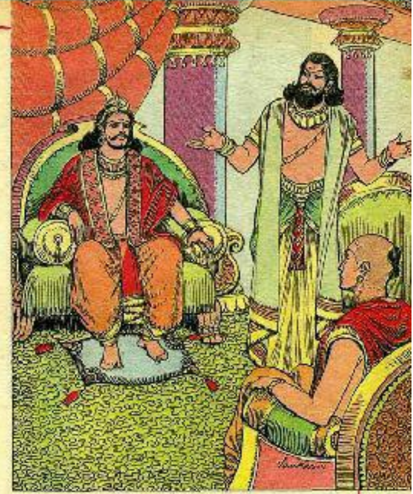
कर्णाच्या या बोलण्याचे समर्थन करत धृतराष्ट्र म्हणाला, "याचं बोलणं योग्य असंच आहे. याबद्दल भीष्म, द्रोण आणि विदुर यांनाही त्यांची मतं विचारून घेऊ."

भीष्माने आपला अभिप्राय व्यक्त केला, "पांडव अन् कौरव मला सारखेच आहेत. वाडवडिलांपासून सुस्थिरपणे चालत आलेल्या या राज्याचा अर्धा भाग पांडवांना मिळायला हवा. तसं न करण्यानं आपलीच अप्रतिष्ठा होईल, अपकीर्ती होईल. राजे लोकांच्या दृष्टीने अपकीर्ती पेक्षा मृत्यु श्रेयस्कर वाटतो. दुर्योधना, आतापर्यन्त पांडवांशी तू खूप अन्यायाने वागून चुकला आहेस. पण तरीही तू त्यांच्या केसालाही धक्का लावू शकला नाहीस. लाक्षागृहात मेला असेल, तर तो तू पाठवलेला पुरोचनच ! कुन्ती अन् पांडवांच्या लाक्षागृहात जळून मरण्याची बातमी ऐकली, तेंव्हा कोणाचं तोंड पहाण्याचीही मला घृणा वाटू लागली. ते जिवन्त राहिले म्हणूनच केवळ तू अनादरातून वाचलास. अजूनही वेळ गेली नाहीय. स्वतःला सुधार."

यानन्तर द्रोण बोलले, "भीष्मांचं मत तेच माझंही मत आहे याबाबत. पांडवांना बोलावून घेऊन त्यांना अर्ध राज्य देणंच आवश्यक अन् श्रेयस्कर वाटतंय मला. द्रुपद, त्याचे पुत्र, कुन्तीदेवी, पांडव आणि द्रौपदी या सर्वांना वस्त्राभूषणे भेटीदाखल पाठवा. त्या भेटी घेऊन दुःशासन किंवा विकर्णाने कांपिल्य नगरीला जावं. जे कोणी जाईल, त्याने पांडवांशी प्रेमाने वागावे अन् त्यांना हस्तिनापुरी येण्याचे निमन्त्रण द्यावे. त्यांना आपल्या बरोबर घेऊन यावे. यासाठी द्रुपदालाही प्रार्थना करणं आवश्यक आहे."

बोलणे मधेच अडवत कर्ण दुर्योधनाला म्हणाला, "मित्रा, हे दोघे वृद्ध नेहमी शत्रूचीच प्रशंसा करत सुटतात, अन् तुझ्या प्रगतीचा मार्ग अडवतात. यांच्या बोलण्याकडे मुळीच लक्ष देऊ नकोस."

कर्णाचे हे कडवट बोलणे ऐकून द्रोण क्रोधाने म्हणाले, "अरे, तुझा पांडवांवर राग आहे, मनात सूडभावना आहे, म्हणूनच आमचं

बोलणं मान्य करायला तुझी तयारी नाहीय; ते काहीही असो. आमच्या सल्ल्याप्रमाणे वागू शकणार नसलास, तर कौरवांचंच नुकसान होईल, हे नीट लक्षात ठेव."

विदुर धृतराष्ट्राला म्हणाला, "महाराज, आम्ही आपलं भलं इच्छितो. केवळ तुम्हाला दोन बऱ्या गोष्टी सांगू शकतो, पण त्या करवून घेण्याचा अधिकार गाजवू शकत नाही. द्रोणाचार्य जे बोलले, ते सारं कौरवांच्या हिताचंच बोलले. यात पक्षपाताची बुद्धीही नाहीय. आपलं स्वतःच्या पुत्रांवर फार प्रेम आहे, त्यामुळे तुम्हाला संतुष्ट करण्यासाठी गोड गोड बोलणारी माणसंही असतील. असल्या

लोकांच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवण्यात, आपल्याच पुत्रांचं अहित होण्याची शक्यता आहे. पांडवांना जिंकणं सोपं नव्हे. त्यांना कृष्णाचा आधार आहे. भीम अन् अर्जुन हे अभूतपूर्व साहसी व शक्तिवान् आहेत. भलेपणानं जे साध्य होअू शकेल ते शस्त्रांनी जमणार नाही. हस्तिनापुरची प्रजा पांडवांचं दर्शन घ्यायला अुत्सुक आहे. म्हणूनच म्हणतोय, की त्यांना बोलावून घ्या आणि सर्वांना प्रसन्न करा.''

धृतराष्ट्र यावर थोडा वेळ विचार करत राहिला अन् नंतर त्याने आपला निर्णय सांगितला, ''भीष्म, द्रोण ! आपण सांगितलेत त्यात सत्य आणि वास्तवकिता आहे. त्यातच कौरवांचं हित आहे. माझ्या दृष्टीने पांडव हे कौरवांहून कोणी निराळे नाहीत. दोघेही समान आहेत. विदुर, तू स्वतःच पांचालदेशी जा. पांडव, कुन्ती अन् त्यांची पत्नी कृष्णा यांना इथे घेअून ये. मोठ्या सौभाग्यानेच ते लाक्षागृहात जळण्यापासून वाचले आहेत. द्रुपदपुत्री कृष्णा त्यांची पत्नी बनली आहे हे त्यांचं सद्भाग्यच आहे. मी आता निश्चिन्त झालोय.''

अगणित रत्ने, आभूषणे, रेशमी वस्त्रे व अनेक भेटवस्तु बरोबर घेअून विदुर कांपिल्य नगरात पोचला व द्रुपद, धृष्टद्युम्न, कृष्ण व पांडवांना भेटला. त्यांचे क्षेमकुशल विचारल्यानन्तर त्याने हस्तिनापुरातील साऱ्या घटनाही सांगितल्या. ज्यांना ज्यांना भेटी द्यायच्या होत्या, त्याही देअून टाकल्या.

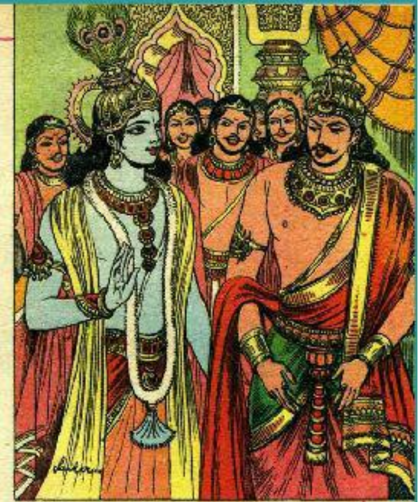
भरल्या सभेत विदुर द्रुपदाला म्हणाला, ''महाराज, धृतराष्ट्र व भीष्म आपला संबंध जुळून आल्यामुळे आनंदित झाले आहेत. आपले कुशल जाणून घेण्यासाठी त्यांनी मला इथे पाठवले आहे. आपले मित्र द्रोण यांनी त्यांच्या वतीने आपणाला प्रेमालिंगन देण्याची मला विनंती केली आहे. आपली कन्या पांडवांची पत्नी झाली, याचा त्यांना राज्यप्रातीपेक्षा ही जास्त आनन्द वाटतोय. पांडवांनी हस्तिनापुर सोडल्याला आता खूप काळ लोटलाय. कौरव त्यांना भेटायला आतुर आहेत. धृतराष्ट्राने मला आज्ञा दिलीय की मी कुन्ती अन् द्रौपदीसहित पांडवांना हस्तिनापुरी घेअून यावे. आपण मला यासाठी आपली अनुमती द्यावी.''

द्रुपद विदुराला म्हणाला, ''आम्ही कौरवांचे आप्त बनलो आहोत, याचा मलाही अपार हर्ष वाटत आहे. धृतराष्ट्राची आज्ञा आम्हाला शिरोधार्य आहे. शिवाय आपणासारखे सूक्ष्मग्राही स्वतः यांना घेअून जायला आलेले आहात, तेंव्हा मी 'नाही' कसं म्हणू शकेन? तशी शक्यताच नाही नं? पण कृष्ण, बलराम यांचं ही मत विचारायला हवं. ते तर पांडवांचं नेहमी हितचिंतनच करत असतात. याशिवाय प्राज्ञ, धर्मपरायण अन् शक्तिशाली पांडवांची स्वतःची काय इच्छा आहे, हे जाणणं अत्यन्त आवश्यक अन् अुचित होईल.''

द्रुपदाला मधेच थांबवत धर्मराज म्हणाला, ''महाराज, इथे तर आम्ही तुमच्या अधीन आहोत. आपण पूर्ण विचारान्ती जे ठरवाल ते प्रत्यक्षात आणणं हा आमचा धर्म असेल.''

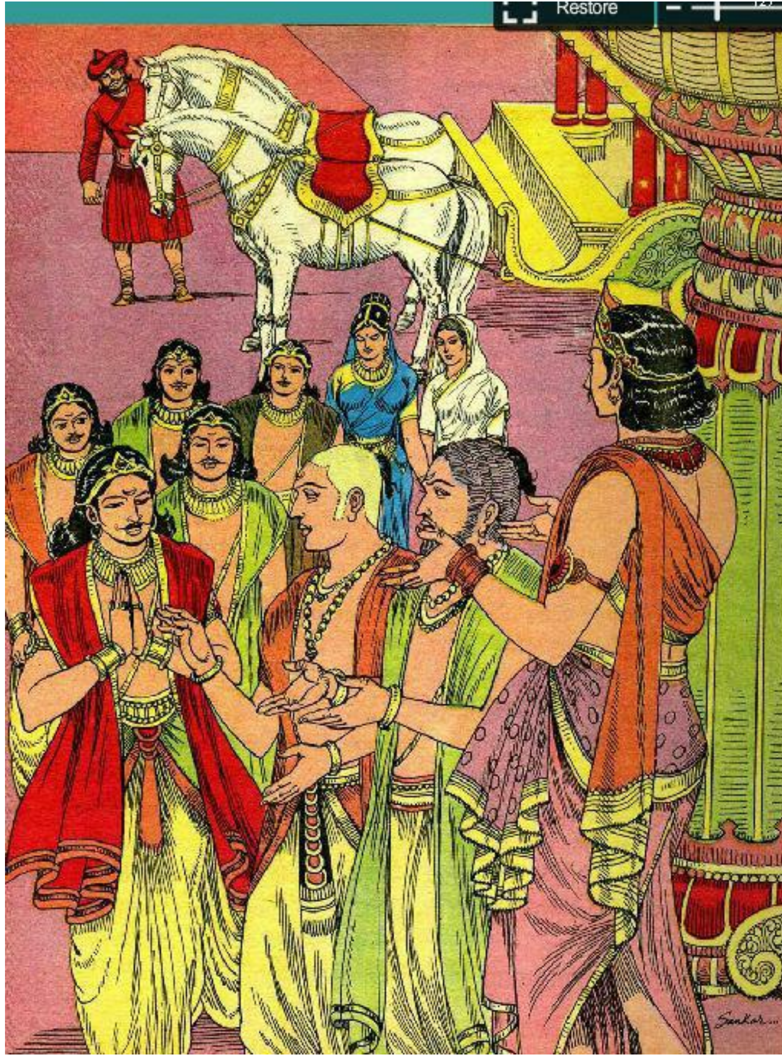
आता कृष्ण सर्वांना अुद्देशून म्हणाला, ''विदुरकाकांच्या इच्छेनुसार पांडवांना हस्तिनापुरला पाठवणं हेच मी अुचित समजतो. पण मी सुद्धा जाणू इच्छितो की पांडवांचं सर्व प्रकारे कल्याण इच्छिणाऱ्या द्रुपद महाराजांचे मत काय आहे?''

द्रुपद म्हणाला, ''आत्ता आत्ताच पांडव

माझे निकटचे नातेवाईक झाले आहेत. पण तुमचे तर ते लहानपणापासूनचे आप्त आहेत. दूर असतानाही तुम्ही नेहमी त्यांचं भलंच इच्छित असता. तेंव्हा तुमचं मत, ते माझंही मत असेल.''

अशा प्रकारे द्रुपदाची परवानगी मिळाली. द्रुपद स्वतःच कुन्ती व पांडवांसह विदुराबरोबर हस्तिनापुरला जायला निघाला. कृष्णबलरामही त्यांच्याबरोबर गेले. विदुराने अगोदरच पाठवलेल्या दूतांनी येअून धृतराष्ट्राला त्यांच्या आगमनाची वार्ता दिली. संतुष्ट झालेल्या धृतराष्ट्राने विकर्ण, चित्रसेन, द्रोण व कृपाचार्य यांना त्यांच्या स्वागतासाठी पाठवले.

त्यांच्याबरोबर पांडव हस्तिनापुरी पोचले, तेंव्हा सारे नगर सजवलेले होते. जनता त्यांना पाहून फारच आनन्दित झाली. त्यांचे आशिर्वाद घेअून पांडव राजभवनात पोचले. त्यांनी धृतराष्ट्र व भीष्म यांना पदस्पर्श करून त्यांचे आशिर्वाद घेतले.

काही दिवसांनी धृतराष्ट्राने पांडव व श्रीकृष्ण यांना बोलावून घेअून म्हटले, "मुलांनो, तुमच्यात अन् कौरवांच्यात वैरभाव वाढावा असे मला वाटत नाही. तेंव्हा अगदी आत्ताच अर्धं राज्य मी तुमच्या हाती सोपवत आहे. आजपासून तुम्ही खांडवप्रस्थात स्थिर होअून सुखाने आपलं राज्य चालवा."

धर्मराजाने 'होय' म्हणून अुपस्थित सर्वांना विनयाने नमस्कार केला. तो आपली माता कुन्ती, पत्नी, भाअू आणि कृष्ण बलरामांसह खांडवप्रस्थाला पोचला. खांडवप्रस्थ हे एक खूप विशाल व भयानक असे अरण्य होते. ते ओळखून कृष्णाने इन्द्राचे स्मरण केले. त्याचा अुद्देश जाणून इन्द्राने विश्वकर्म्याला तेथे पाठवले.

विश्वकर्म्याने एक विशिष्ट जागा पसंत केली आणि तिथे एक भव्य व सुंदर नगर निर्माण केले. चारही बाजूंना अुंच अुंच तट, प्राकाराबाहेरील खोल खंदक, आत चमकती शुभ्र भवने, गरुडाकार सिंहद्वार, विशाल रस्ते, राजांसाठी रहाण्याची ठिकाणे, देवालये व कुठे कुठे सुंदर अुद्याने यांनी युक्त असे ते नगर अत्यन्त सुंदर व अलौकिक असेच दिसत होते. नगराचे 'इन्द्रप्रस्थ' असे नामकरण करण्यात आले.

नगराच्या बरोबर मध्यावर खुद्द पांडवांसाठी निवासगृहे बनवण्यात आली. चतुर्वर्णाचे लोक, शिल्पकलेत निष्णात असे शिल्पकार इत्यादि लोक या नगरात येअून राहू लागले.

धर्मराज आपले भाअू व पत्नी यांच्यासह सुखाने कालक्रमणा करत व अुत्तम तऱ्हेने राज्यशासन संभाळत तेथे राहू लागला. ते सुस्थिर झाल्यावर श्रीकृष्ण पांडवांचा निरोप घेअून द्वारकेला परत गेला.

बोलणारा पोपट

हेलापुरी राजधानीतल्या एका गल्लीत एक म्हातारा पिंजऱ्यांत ठेवलेले पोपट जाणाऱ्या येणाऱ्या लोकांना दाखवत त्यांचे लक्ष आपल्याकडे आकर्षित करत होता. तोंडाने तो ओरडत होता, ''अरे लोकांनो, हे सारे बोलणारे पोपट आहेत बोलणारे ! तुम्ही बोलाल ते हे ही बोलून दाखवतील ! किंमत फक्त पाच-पाच अशर्फ्या ! घ्या, लवकर घ्या, संपून जातील !'' घेणाऱ्या गिऱ्हाइकाला त्याच आवाजात ओरडून तो असेही सांगत होता की, ''विकलेला पक्षी परत घ्यायची आमच्या जमातीत पद्धत नाही. ज्याच्या-त्याच्या नशिबाचा भाग आहे !''

बरेच लोक पोपट विकत घेऊन जात होते. दुर्गादासने हे पाहिले, अन् स्वतःही एक पोपट विकत घेऊन तो घरी गेला. नंतर त्याने पोपटाला बोलायला लावायचे बरेच प्रयत्न केले. पण दुर्गादासच्या तोंडून निघालेल्या एकाही शब्दाचे पोपटाने अनुकरण केले नाही. दुर्गादासला वाटले की नव्या जागी आल्यामुळे पोपट बिचकत असेल. दोन दिवस त्याने अुत्तमोत्तम फळे आणि भिजवलेले चणे, दाणे वगैरे त्याला खायला घातले. तरीही काहीच फायदा झाला नाही.

त्रासून गेलेला दुर्गादास शेवटी पोपटाला घेऊन त्या म्हाताऱ्याकडे गेला अन् तक्रार करू लागला, ''म्हातारबाबा, चांगलं फसवलंत की मला ! नागरिकांना फसवून त्यांच्याकडून पैसे काढायची तुमची युक्ती छान समजलीय मला. सारे सांगत होतात की मालकानं बोललेला प्रत्येक शब्द पोपट बोलून दाखवतात. हा पोपट तर एक शब्दही बोलत नाहीय.''

म्हाताऱ्याने पोपट आपल्या हाती घेतला अन् त्याच्याकडे नीट निरखून पाहिले. मग़र तो त्याच्याशी एक दोन शब्द बोलला, पण पोपटा कडून काहीच प्रतिसाद मिळाला नाही. तेंव्हा तो परत दुर्गादासच्या हाती देत म्हातारा म्हणाला, ''मी तर प्रथमच सांगितलं होतं, की विकलेला पक्षी परत घेणार नाही. आपलं आपलं भाग्य ! मला तर वाटतंय की हा बहिरा आहे. जरा चांगल्याश्या वैद्याकडे जा घेऊन याला.''

पांगारा

खूप पूर्वी शाळेत अुपयोगात येणाया धूळपाट्या पांगाऱ्याच्या लाकडानेच बनवल्या जात असत. वृक्षशास्त्रात याला अलस्टोनिया स्कोलारिस असे म्हणतात. इंग्रजीत याला डेव्हिल्स ट्री (भुतांचे झाड) असे म्हणतात. हिन्दीत याला 'चाटिन', असामीत 'चैटीन', अुरियामधे 'चाटिनन', बंगालीत 'चाटिम', मल्याळी व तमिळमधे 'पाला', कानडीत 'मुद्दले' आणि तेलगूत 'पलाशी' असे म्हणतात. संस्कृत मधे याला 'सप्तपर्ण' या नावाने संबोधले जाते. पाचसहा सें.मी. लांबीची याची पाने जाड असतात.

नेहमी हिरवेच दिसणारे हे झाड पंचवीस मीटर पर्यन्त अुंच वाढते. याचे साल चांगले कडक असून ते खाकी रंगाचे व खडबडीत असते.

याच्या फुलांचे गुच्छ हिरवट रंगाचे असून फुले काहीशी सुगंधी असतात. याच्या शेंगाही गुच्छांनीच येतात व त्यांची लांबी ३०-४० सें.मी. इतकी असते.

साधारण जेथे वर्षभर पाऊस पडतो तेथे, म्हणजे मुख्यत्वे पश्चिमघाटात ही झाडे जास्त प्रमाणात आढळतात. यांच्या सालात औषधी गुण असतो. लाकूड मात्र नरम असल्याने त्याचा अुपयोग शिसपेन्सिली, काडेपेटीच्या काड्या बनवण्यासाठी केला जातो.

काही प्रान्तात अशी समजूत आहे की या झाडांवर भुतेप्रेते रहातात. पश्चिम घाटातील काही प्रान्तातले पहाडी लोक या झाडाखाली बसायलाही भितात.